

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти**

**Формування ціннісного самоствавлення
молодших школярів
у процесі навчальної діяльності**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 613 групи
Гуцуляк Аліна Миколаївна

Керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент **Маковійчук О. В.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 4 від 12 листопада 2024р
Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.*

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Гуцуляк А.М. Формування ціннісного самоствавлення молодших школярів у процесі навчальної діяльності. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» зі спеціальності 013 Початкова освіта. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 102 с.

У даній кваліфікаційній роботі розглянуто поняття «ціннісне самоствавлення молодших школярів», описано теоретичні аспекти розвитку в учнів самооцінки, мотивації та позитивного ставлення до себе у процесі навчальної діяльності; розкрито специфіку формування ціннісного самоствавлення у дітей молодшого шкільного віку; визначено можливості навчальної діяльності у формуванні ціннісного самоствавлення учнів. На основі результатів емпіричного дослідження рівнів сформованості ціннісного самоствавлення молодших школярів обґрунтовано особливості формування ціннісного самоствавлення молодших школярів у процесі навчальної діяльності.

Ключові слова: ціннісне самоствавлення, молодший шкільний вік, навчальна діяльність, самооцінка, формування ціннісного самоствавлення у молодших школярів.

ADSTRACT

Hutsuliak A.M. The formation of self-esteem of younger schoolchildren in the process of educational activities.– Manuscript. Qualification work for obtaining the Master degree in specialty of 013 Primary Education. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2024. 102 p.

This qualification paper examines the concept of "value self-attitude of younger schoolchildren", describes the theoretical aspects of the development of students' self-esteem, motivation and positive attitude towards themselves in the process of educational activities; the specifics of the formation of self-esteem in children of primary school age are revealed; the possibilities of educational activities in the formation of students' self-esteem are determined. Based on the results of an empirical study of the levels of formation of the value self-attitude of younger schoolchildren, the peculiarities of the formation of value self-attitude of younger schoolchildren in the process of educational activity are substantiated.

Key words: self-esteem, primary school age, educational activity, self-esteem, formation of self-esteem in younger schoolchildren.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ А. М. Гуцуляк

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО САМОСТАВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	9
1.1. Аналіз поняття «ціннісне само ставлення молодших школярів» у психолого-педагогічні літературі	9
1.2. Специфіка формування ціннісного самоставлення у дітей молодшого шкільного віку	22
1.3. Дослідження стану сформованості ціннісного самоставлення в молодших школярів	31
Висновки до розділу 1.....	44
РОЗДІЛ 2.ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО САМОСТАВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	46
2.1. Можливості навчальної діяльності у формуванні ціннісного самоставлення молодших школярів	46
2.2. Створення ситуацій успіху в навчальному процесі з метою формування ціннісного самоставлення молодших школярів.....	58
2.2.Спрямування оцінної діяльності на підвищення самооцінності молодших школярів	69
Висновки до розділу 2.....	80
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	84
ДОДАТКИ.....	91

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні пріоритети в розвитку освіти вимагають підвищення ефективності навчального та виховного процесів у освітніх установах. Завдання освіти і виховання мають бути спрямовані на визнання людини як найвищої цінності, сприяти розкриттю її потенціалу, розвитку індивідуальних і професійних якостей, а також формуванню культури життєствердження. Досягнення цих цілей залежить від якості впливу соціальних інститутів виховання та рівня сформованості в особистості ціннісних орієнтирів і розуміння значущості власної активності у процесі саморозвитку.

Формування ціннісного самоставлення у молодших школярів є одним із найважливіших завдань сучасної освіти, оскільки воно визначає характер подальшого розвитку особистості дитини та її адаптацію до соціальних умов. У сучасному світі, який характеризується швидкими змінами, глобалізацією та інформаційним перенасиченням, роль освітніх установ у вихованні морально зрілих і соціально відповідальних громадян значно зростає. Особливо це стосується початкової школи, яка є першим етапом систематичного формування особистості в умовах соціального інституту.

Проблематика формування ціннісного самоставлення охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із розвитком самосвідомості, самооцінки, мотивації та моральних установок особистості. Ціннісне самоставлення розглядається як складний психологічний феномен, що відображає ставлення індивіда до себе, своєї діяльності та оточуючого світу. Воно формується під впливом зовнішніх факторів (сім'я, школа, суспільство) та внутрішніх (особистісний досвід, рефлексія, самооцінка) і є важливим компонентом загального самоставлення особистості (Гаврилюк Л., 2010).

Ціннісне самоставлення показує характер взаємодії людини із собою або з іншими об'єктами та явищами. Воно формується на основі суб'єктивного досвіду і включає переживання, дії, а також відображає цінність особистості.

Самоставлення є своєрідною реакцією на об'єкти, явища або дії, що виражається у суб'єктивній позиції щодо них. Його формування базується на значущості об'єктів для людини, яка визначається задоволенням її потреб, таких як потреба у спілкуванні, емоційному контакті, визнанні чи професійній самореалізації.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку цінностей та ціннісного ставлення як до себе, так і до інших. Від того, які саме цінності будуть закладені на цьому етапі, залежить не лише успішність навчальної діяльності, а й формування особистісних якостей, важливих для соціальної взаємодії та адаптації.

Актуальність дослідження формування ціннісного самоставлення у молодших школярів обумовлена кількома важливими факторами. По-перше, ціннісне самоставлення є фундаментальним компонентом особистісного розвитку, що впливає на всі аспекти життя людини: від навчальної діяльності до соціальної адаптації та морально-етичної поведінки. В умовах сучасного освітнього процесу, який все більше орієнтується на особистісно орієнтоване навчання та виховання, питання формування ціннісних орієнтирів стає надзвичайно актуальним (Миколайчук В. А., 2010).

По-друге, молодший шкільний вік є критичним періодом для закладення базових моральних і етичних цінностей. У цей період діти особливо чутливі до впливу дорослих, їхня свідомість активно формується, що робить їх сприйнятливими до педагогічних впливів. Належне виховання у цьому віці може стати запорукою формування морально зрілої, відповідальної та соціально адаптованої особистості в майбутньому.

По-третє, у сучасному суспільстві, де відбуваються значні зміни у системі цінностей, підвищується роль освіти у формуванні особистості, здатної до критичного мислення, саморефлексії та моральної відповідальності. Школа має не лише давати знання, але й виховувати, сприяти формуванню внутрішніх цінностей, які будуть слугувати орієнтиром у житті.

Стан дослідження проблеми. Значущість вивчення зазначеної проблематики ґрунтується на спрямованості освітнього процесу на розвиток особистості. Філософські, психологічні та педагогічні дослідження висвітлюють різні аспекти цієї теми, зокрема: теоретико-методологічне обґрунтування поняття цінностей (Е. Фромм, В. Франкл); поняття цінності як філософська категорія (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, В. Василенко, О. Дробницький, Г. Мюнстерберг, І. Кант, та ін. феномен цінності й ціннісних орієнтацій (І. Бех, І. Бичко, І. Зязюн, А. Маслоу, М. Рокіч, В. Табачковський та ін.); структура і динаміка ставлення особистості до самої себе (Т. Андрющенко, Р. Бернс, У. Джеймс, І. Кон, К. Роджерс, Р. Уайлі та ін.); формування самооцінки та її взаємозв'язок із оцінюванням з боку оточення (М. Боришевський, І. Головська, Т. Бондаренко, Г. Костюк, О. Савченко та ін.). Основи формування ціннісного ставлення особистості до інших й до себе розкрито в працях науковців-класиків (Р. Декарт, І. Кант, А. Камю, І. Фіхте та ін.), а також виступають предметом дослідження сучасних науковців (І. Бех, І. Булах, Г. Васянович, В. Горбатих, Н. Мирончук, О. Рейпольська, О. Сидельникова та ін.).

Водночас недостатньо дослідженою залишається проблема формування ціннісного само ставлення у дітей молодшого шкільного віку, яке є основою їх самоствердження, самореалізації та особистісного проявлення в життєвій діяльності. Саме тому окреслена актуальність зумовила вибір теми кваліфікаційної роботи: *«Формування ціннісного самоставлення молодших школярів у процесі навчальної діяльності»*.

Зв'язок-роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана в рамках наукової теми кафедри: «Теоретико-методологічні засади розвитку педагогічної освіти та професійної підготовки фахівців у контексті євроінтеграційних процесів».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати особливості формування ціннісного самоставлення молодших школярів у процесі навчальної діяльності.

Завдання дослідження:

- 1) Проаналізувати погляди науковців на проблему формування ціннісного самоставлення молодших школярів в психолого-педагогічній літературі.
- 2) Описати специфіку формування ціннісного самоставлення у дітей молодшого шкільного віку.
- 3) Емпірично дослідити стан сформованості ціннісного самоставлення у молодших школярів.
- 4) Розкрити особливості формування ціннісного самоставлення молодших школярів у процесі навчальної діяльності.

Об'єкт дослідження – формування ціннісного самоставлення молодших школярів.

Предмет дослідження – особливості формування ціннісного самоставлення молодших школярів у процесі навчальної діяльності.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз наукової літератури, порівняння, класифікація, узагальнення, синтез, систематизація; узагальнення, синтез, систематизація); емпіричні (анкетування, спостереження, експеримент, бесіда з учнями і вчителем); математичні (обробка одержаних результатів).

Теоретичне значення результатів дослідження. Кваліфікаційна робота є науковим дослідженням, спрямованим на вивчення проблеми ставлення особистості до себе як до цінності, розкриття поняття «ціннісне самоставлення особистості», аналіз стану сформованості ціннісного самоставлення у молодших школярів та визначення особливостей формування ціннісного самоставлення в учнів початкової школи в контексті навчальної діяльності.

Практичне значення результатів дослідження. Результати кваліфікаційної роботи можуть бути інтегровані в уроки початкової школи, позакласну діяльність та виховні заходи, з метою розвитку ціннісного самоставлення молодших школярів до себе, своїх досягнень й оточуючого світу.

Апробація результатів та публікації. Основні положення та результати кваліфікаційної роботи доповідалися й обговорювалися на щорічній студентській конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (29 квітня 2024 р.).

Публікації. За результатами кваліфікаційної роботи опубліковано 1 тези в матеріалах студентської конференції.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 102 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО САМОСТАВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Аналіз поняття «ціннісне самоставлення молодших школярів» у психолого-педагогічні літературі

Реформування системи освіти України, що відбуваються, завдання Концепції нової української школи спрямовані на виховання та розвиток творчої особистості. Така особистість має бути здатною спрямовувати свою діяльність на гуманістичний розвиток суспільства та особистісний саморозвиток, базуючись на засвоєнні загальнолюдських цінностей. Це, у свою чергу, висуває на передній план необхідність пошуку ціннісних підходів до розвитку молодого покоління, формування у нього вміння цінувати життя як найвищу цінність, визначати свої життєві орієнтири та зміцнювати віру у власні можливості.

У нормативних документах, що регулюють освітню діяльність закладів початкової освіти (Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті, закон України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту», а також державний стандарт початкової освіти), визначено ключові принципи національної освіти. Вони спрямовані на розвиток особистості, формування у неї свідомого й ціннісного ставлення до навколишнього світу та до самої себе, а також на забезпечення врахування особистісних характеристик дитини, зокрема її статевої ідентичності.

Формування ціннісних установок особистості розкрита у провідних філософських концепціях. Також у психолого-педагогічних науках проблема ціннісного ставлення особистості виступає однією з ключових, оскільки вона впливає на формування базових установок, моральних норм, цілей та пріоритетів особистості.

Проблема ціннісного самоставлення людини привертала та привертає увагу багатьох науковців філософів (І. Кант, Е. Роттердамський, Г. Сковорода та ін.), психологів та педагогів (І. Бех, Г. Васянович, О. Кононко та ін.), педагогів (І. Зязюн, В. Сухомлинський, О. Савченко, та ін.).

Філософські дискусії про цінності стали важливим етапом у розкритті об'єктивного змісту питань, що пов'язані із проблематикою формування цінностей. У ході таких обговорень було встановлено, що ключові аспекти подальшого розвитку суспільства тісно пов'язані з морально-етичними питаннями. Морально-ціннісні якості, які проявляються у взаємодії між людьми, визначено як одну з необхідних передумов гармонійного функціонування суспільного життя.

У філософських дослідженнях зміст поняття «цінність» розкривається через ряд виокремлених ознак, зокрема таких як нормативність, вагомість, корисність, доцільність, необхідність.

У психолого-педагогічних наукових дослідженнях ціннісне ставлення розглядається як важлива компонента самосвідомості, що засвідчує зрілість особистості. Аналіз наукових джерел дає підстави для твердження про важливість виховання ціннісного ставлення до себе у розвитку дитини за допомогою різноманітних засобів педагогічного впливу. Теоретико-методологічною основою дослідження виступають роботи І. Беха, в яких розкрито сутність, змістове наповнення й структуру ціннісного ставлення особистості до себе, до навколишньої дійсності.

Розуміння поняття «ціннісного самоставлення молодших школярів» потребує обґрунтування методологічних аспектів цього феномена, що зумовило доцільність проведення аналізу наукової літератури в контексті теми нашого дослідження.

Філософський словник визначає цінність як: «духовне формоутворення, що існує через моральні та естетичні категорії теоретичної системи, утопічні образи, суспільні ідеали та інше, і виступає критерієм оцінки дійсності

людиною та джерела смислоутворюючої основи людського вчинку» (Філософський словник соціальних термінів, 2005).

Поняття цінностей відображає унікальний аспект сприйняття людиною світу, що допомагає краще зрозуміти особливості людської діяльності, суспільства та культури. Ще в античні часи філософи намагалися визначити сутність цінностей, але до сьогодні немає єдиного чіткого тлумачення цього поняття. Перше визначення цінності запропонував І. Кант, який розглядав її як: «вимогу, що спрямована до волі; цілі, які стоять перед людиною; значущість тих чи інших факторів для особистості» (Саламатіна Я.О., 2016). Таким чином, цінність – це не сам об'єкт, явище чи феномен, а їхня значущість для людини. Вона слугує орієнтиром, своєрідним ідеалом, що визначає і спрямовує людську поведінку.

У психології цінність описується як: «значущість явищ дійсності, їх відповідність основним потребам суспільства й індивіда, окремих соціальних груп» (Романюк Л.В., 2011). Таким чином, «в цілому в психології цінність визначається як стійке переконання у тому, що певний спосіб поведінки або кінцева мета існування кращі з особистої або соціальної точки зору, ніж протилежний або зворотній їм спосіб поведінки, або кінцева мета існування».

Різні наукові підходи дозволяють узагальнити класифікацію цінностей наступним чином. Умовно всі цінності можна поділити на три основні групи: духовні, соціальні та матеріальні.

До *духовних цінностей* належать пізнавальні, естетичні, гуманістичні аспекти, а також цінність любові. *Соціальні цінності* включають соціальну повагу, активність, прагнення до досягнень у суспільстві та важливість спілкування. *Матеріальні цінності* охоплюють здоров'я, матеріальні блага і відпочинок.

Людина сприймає світ крізь призму своїх ціннісних орієнтацій, оцінюючи кожне явище відповідно до власного світогляду. Тому важливо з ранніх шкільних років формувати ціннісні орієнтири у дітей, адже саме вони впливатимуть на їхній сенс і стиль життя.

На нашу думку, цінності можна визначити як стійкі переконання, що відображають ідеальні уявлення про значущість себе, об'єктів і явищ навколишнього світу. Вони визначають важливість матеріальних і духовних аспектів життя для людини в контексті її минулого, теперішнього та майбутнього. Цінності нерозривно пов'язані з людиною, оскільки включають інформацію про об'єкт, ставлення до нього та його оцінку.

Система цінностей є основою для формування ціннісних орієнтацій, які представляють собою складну структуру, що відображає різні рівні та форми взаємодії суспільного та індивідуального в особистості. Вони впливають на сприйняття людиною навколишньої дійсності. Саме тому проблема цінностей і орієнтацій на них є актуальною темою досліджень у соціології, психології, педагогіці.

У філософських науках поняття «ціннісні орієнтації» пов'язують із категоріями «норми та цінності» або «ідеали», які визначають напрями особистої і суспільної діяльності. З погляду соціології, ціннісні орієнтації трактуються як унікальні елементи структури особистості, що формують моделі поведінки, взаємодії та діяльності. Їх також описують як «систему цінностей, усвідомлених особистістю, на основі яких можна створити позитивну мотивацію для дотримання норм поведінки».

У психології ціннісні орієнтації розглядаються як важливий чинник, який, разом із життєвим досвідом, впливає на емоційну сферу і переживання людини.

Кожен із цих підходів доповнює інші, розкриваючи різні аспекти ціннісних орієнтацій як явища, що має як суспільний, так і індивідуальний характер (Кушнір К.В., 2018).

У педагогічній літературі питання формування ціннісних орієнтацій розглядається у контексті розвитку та виховання конкретних цінностей, які повинні бути прийняті особистістю в рамках певної соціальної групи. Наприклад, ціннісні орієнтації розглядаються через призму духовної

культури, потреб, інтересів і оцінок учнів та педагогів (Т. Баранова, В. Бутенко, Л. Коваль, О. Олексюк, О. Рудницька, Ю. Соколовський та інші).

Аналіз наукової літератури свідчить, що розвиток особистості та її самосвідомості тісно пов'язаний із змінами ставлення людини до себе й до оточуючого світу.

Великий тлумачний словник сучасної української мови описує поняття «ставлення» як форму поведінки людини, що відображає її взаємодію з іншими людьми, явищами чи об'єктами. Воно формується на основі суб'єктивного досвіду людини та включає її дії, емоції й переживання, одночасно демонструючи цінність особистості. Ставлення є своєрідною реакцією на об'єкти або події, яка проявляється через індивідуальну позицію щодо них (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2009).

Сутність суб'єктивного ставлення базується на сприйнятті людиною значущості певних об'єктів, які часто пов'язані із задоволенням її базових потреб, таких як спілкування, емоційний контакт, визнання чи професійна реалізація. Воно може проявлятися через оцінки, судження про цінність власної особистості, поведінку або позицію інших людей, а також через ставлення до об'єктивних речей.

До характерних рис самоставлення належать такі якості, як *самовладання, почуття власної гідності, скромність, самооцінка, впевненість у собі, любов до себе, гордість і амбіційність*. Ці властивості формують основу для самовизначення та взаємодії людини зі світом.

І. Булах розглядає феномен «ставлення» через аналіз форм поведінки особистості та її взаємодії із собою й оточуючими, що тісно пов'язано із суб'єктивним досвідом людини (Булах І., 2016).

Ставлення людини базується на її сформованих цінностях. Цінності можна визначити як усвідомлену значущість певних дій, предметів, людських якостей, явищ чи процесів, яка сприймається як життєва мета. Вони є абстрактним уявленням про те, що є добрим або поганим, правильним чи неправильним, позитивним чи негативним

Як зазначають В. Ананьїн і В. Горлинський, особисті цінності формуються на основі ціннісної системи суспільства або спільноти, у якій перебуває людина. Вони відображають вибіркове, суб'єктивне ставлення індивіда до умов його життя. У кожній особистості складається власна ієрархія цінностей, що формується під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників, а також у процесі навчання та іншої діяльності (Ананьїн В. О., 2004, С. 3-11.)

Феномен «ставлення» представляє собою складний психологічний зміст та охоплює емоційний, когнітивний, поведінкові компоненти.

Емоційний компонент є ключовим у структурі ставлення, оскільки саме через емоції формується особистісне ставлення до об'єкта, який частково усвідомлюється та пізнається. Таким чином, будь-яке ставлення, незалежно від його змісту, супроводжується емоційним переживанням. Без емоційної складової неможливо уявити об'єктивну оцінку чи ставлення суб'єкта до певного явища чи об'єкта.

Зважаючи на значущість емоційного компонента у формуванні ставлення особистості, дослідники зазначають, що особистісні ставлення відображають рівень інтересу, інтенсивність емоцій і бажань. Вони проявляються у поведінці суб'єктів, їхніх діях і внутрішніх переживаннях.

Отже, ставлення можна визначити як результат індивідуального розвитку особистості, що відображає рівень її інтересу, інтенсивність емоцій і бажань та знаходить свій прояв у поведінці. Самоставлення, у свою чергу, стосується ставлення людини до самої себе. Воно не виникає раптово і не формується одночасно зі ставленням до зовнішніх об'єктів.

Самоставлення є усвідомленим ставленням до власних особистісних рис і внутрішніх якостей. Вивчаючи це явище у контексті таких питань, як онтогенез самоставлення, механізми формування стійкого позитивного ставлення до себе, фактори, що впливають на порушення нормального розвитку особистості, і сенситивні періоди становлення самоставлення, психологи застосовують різні терміни для його характеристики. Серед них

«загальна» або «глобальна самооцінка», «самоповага» і «емоційно-ціннісне ставлення до себе» (Горбатих В.В., 2010).

Термін «глобальна самооцінка» став об'єктом психологічного дослідження завдяки працям У. Джеймса, опублікованим наприкінці XIX століття. У цих роботах самооцінка описується як співвідношення між реальними досягненнями особистості та її амбіціями, тобто як результат поєднання в образі Я «реального Я» та «ідеального Я».

Р. Бернс, зі свого боку, ототожнює самоставлення з інтегральною (глобальною) самооцінкою, визначаючи його як емоційну складову ставлення до себе. Це ставлення має стійкий характер і може змінюватися за інтенсивністю залежно від контексту та змісту образу Я.

Актуальним є підхід до визначення поняття самоставлення як *самоповага*. Самоповага — це позитивне або негативне ставлення, спрямоване на специфічний об'єкт, що називається «Я». Вона складається з таких компонентів:

- пізнавальний компонент — знання про себе, усвідомлення власних якостей, рис і особливостей;
- емоційний компонент — оцінка власних характеристик, що супроводжується емоціями й почуттями, пов'язаними зі ставленням до себе;
- практичний компонент — реалізація ставлення до себе через дії, поведінку і вибір у житті. Особливу роль відіграє емоційний компонент, який визначає самоповагу як емоційну складову ставлення до власної особистості. Він впливає на те, як людина оцінює свої можливості, досягнення та ставиться до своїх недоліків.

Самоставлення може проявлятися в різних формах, таких як гордість, самолюбство, самоповага тощо, і перебуває у постійному процесі змін та розвитку. Воно формується як інтегральне явище, що розвивається на основі різноманітних емоційних переживань та станів, які людина відчуває щодо себе в різні періоди свого життя.

З накопиченням емоційного досвіду у людини поступово формується узагальнене емоційно-ціннісне ставлення до себе. Пережиті емоційні стани та почуття, пов'язані з роздумами про себе у різний час, створюють емоційний фундамент, який є важливою складовою багатства та глибини її самосвідомості (Мирончук Н.М., 2015).

Самоставлення як емоційно-ціннісне ставлення до себе є одним із внутрішніх процесів самосвідомості. Цей процес відображає взаємозв'язок між самопізнанням та системою емоційних переживань.

Переживання є динамічною внутрішньою основою та способом існування самоставлення. Воно може проявлятися у вигляді безпосередньої емоційної реакції або в «інактуальній формі», коли жива емоційна реакція відсутня, а замінюється оцінним судженням. Це судження ґрунтується не на актуалізованих почуттях, а на стійкій емоційній реакції, що була безпосередньо пережита в минулому, але зараз існує в згорнутій формі.

Отже, виділяють три основні підходи до визначення самоставлення особистості:

- 1) Самоставлення як загальна або глобальна самооцінка.
- 2) Самоставлення як самоповага.
- 3) Самоставлення як емоційно-ціннісне ставлення до себе.

Сьогодні самоставлення особистості розглядається як емоційна складова самосвідомості. Воно формується на основі переживань, інтегрованих у раціональні аспекти самосвідомості, які стають критерієм позитивної або негативної оцінки різних форм самоставлення.

У сучасній психології найбільш поширеним поняттям для опису емоційного компонента самосвідомості є «емоційно-ціннісне самоставлення». Це поняття, з одного боку, базується на самопізнанні, а з іншого — слугує важливим підґрунтям для розвитку саморегуляції, самоактуалізації та саморозвитку особистості.

О. Яценко визначає ціннісне ставлення до себе як стійку систему оцінок, установок та уявлень, що формується у дитини про власну особистість,

здібності та значущість, яка визначає її поведінку та ставлення до інших у соціальному оточенні.

Н. Ковальчук вважає, що ціннісне ставлення до себе - це ставлення школяра до себе через призму сформованих цінностей, які визначають його поведінку, вчинки та взаємодію з іншими (Ковальчук В., 2015).

Науковець Л. Прокопенко підкреслює, що ціннісне ставлення до себе - це комплекс уявлень дитини про власну значущість, здатність до самореалізації та цінність у контексті суспільно прийнятих моральних норм.

На думку, Т. Грищенко, ціннісне ставлення до себе учнів середньої школи – це інтегральна характеристика особистості, що включає оцінку своїх здібностей, досягнень і недоліків через внутрішньо засвоєні моральні та соціальні цінності.

І. Бех вважає, що важливим чинником формування етичних ставлень вихованця як до інших, так і до самого себе, є позитивно сформований образ світу людей, у якому домінують відповідні суспільні норми та цінності, які визначають орієнтири для його життєдіяльності (Бех І.Д., 2018). Таким чином, етична зрілість особистості та рівень її культури проявляються у позитивному ставленні до інших людей, визнанні їхньої унікальності та цінності, повазі до індивідуальності й особистого простору, а також у здатності вибудовувати гармонійні та ефективні взаємини.

Вчений зазначає, що: «ціннісне ставлення до себе є усвідомленим, внутрішньо детермінованим, осмисленим ставленням людини до власних особистісних властивостей» (Бех І.Д., 2018).

Ціннісне ставлення дитини до себе й до навколишнього світу, можна визначити як поєднання та взаємозв'язок трьох основних компонентів:

- пізнання навколишнього світу та об'єктивних ціннісних зв'язків.
- розуміння загальнолюдських і індивідуальних ціннісних уявлень.
- усвідомлення ролі особистості у формуванні ціннісних орієнтацій.

На ці процеси впливають певні умови, які можна розділити на внутрішні та зовнішні: *внутрішні умови* включають психологічні стани, які за певних

обставин закріплюються та стають особистісними рисами. Це відбувається через зміни у мотиваційній, інтелектуальній і ціннісно-оціночній сферах; *зовнішні фактори* охоплюють вплив діяльності дорослих, їхні вимоги (з боку батьків, педагогів, значущих дорослих), вплив колективу, а також зміст і методи, які використовуються у виховному процесі. Ці умови взаємодіють між собою, формуючи ціннісне ставлення дитини до світу та до себе (Рейпольська, 2021).

Ідеєю виховання особистості як морального суб'єкта дійсності пронизана творчість видатного педагога В. Сухомлинського який писав: «Дитину треба вчити й учить, що вона живе не в пустелі, а серед людей. Кожний твій крок зрештою відбивається на твоєму ближньому, тому що йдеш ти кудись і з якоюсь метою; кожне твоє слово в душі іншого відгукнеться, але як відгукнеться – залежить від тебе. Уже те, що ти дивишся на навколишній світ і бачиш його, таїть у собі й добро, і зло: все залежить від того, що і як ти бачиш» (Сухомлинський, 1998).

Знання про себе та ставлення до себе невіддільні, оскільки будь-яка спроба охарактеризувати себе вже включає елемент оцінки. Ці два аспекти формують єдину «Я»-концепцію, яка являє собою сукупність усіх уявлень індивіда про себе, поєднаних із їхньою оцінкою.

Структура «Я»-концепції складається з трьох основних компонентів:

1. Описова складова, яку часто називають образом «Я» або уявленням про себе.
2. Емоційно-оцінна складова, що пов'язана зі ставленням до себе і зазвичай позначається як самоставлення, самоповага чи узагальнена (глобальна) самооцінка.
3. Поведінкова складова, яка відображає потенційні реакції та дії, що можуть бути викликані образом «Я» і ставленням до себе (Рейпольська, 2014).

Образ «Я» та загальна самооцінка впливають на поведінку людини, що робить «Я»-концепцію та її компонент самоставлення об'єктом уваги багатьох

дослідників. Вони розглядають її як сукупність настанов індивіда, спрямованих на самого себе. Ці настанови можуть мати різні аспекти чи модальності:

- реальне «Я» – це настанови, що відображають сприйняття людиною своїх актуальних здібностей, ролей і статусу, тобто її уявлення про те, якою вона є насправді.

- дзеркальне (соціальне) «Я» – це настанови, що базуються на уявленнях про те, як інші люди сприймають цю особистість.

- ідеальне «Я» – це настанови, які виражають уявлення індивіда про те, якою він хотів би стати (Кононко, 2009).

У психолого-педагогічній літературі виокремлюють кілька механізмів формування «Я»-концепції. Один із них базується на засвоєнні оцінок інших людей щодо себе.

Згідно з теорією дзеркального «Я», формування образу «Я» залежить від сприйняття людиною думки значущих для неї осіб. У концепції Д. Міда образ «Я» формується на основі групового «Ми» та обумовлений не лише уявленнями інших, а й реальними взаєминами та спільною діяльністю з ними (Кон, 1978).

Ці механізми підкреслюють важливість соціальної взаємодії та оцінок оточення у розвитку самосвідомості особистості.

Значущі інші відіграють ключову роль як джерело знань дитини про себе. Однак дитина не залишається пасивною в цьому процесі. Її активна взаємодія може посилювати, послаблювати або змінювати характер впливів, які формують її самосвідомість. Важливим внутрішнім мотивом, що стимулює дитину до активного сприйняття цих впливів, є потреба у спілкуванні

Ще один механізм формування «Я»-концепції — це самоспостереження, тобто процес усвідомлення власного внутрішнього світу, який називають самопізнанням. Самопізнання є багаторівневим процесом, у якому виділяються два основні рівні.

На першому рівні самопізнання відбувається через співвіднесення себе з іншими людьми. На цьому етапі формуються окремі, розрізнені образи себе та своєї поведінки. Водночас складаються лише деякі відносно стійкі компоненти уявлення про власне «Я», однак цілісне розуміння своєї особистості ще не досягається.

Ще одним механізмом формування «Я»-концепції особистості є практична діяльність дитини. Саме через практичну діяльність виявляються нові аспекти самопізнання, що дозволяють фіксувати зміни, які відбуваються в особистості. Цей вид діяльності сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу дитини та слугує критерієм перевірки й уточнення уявлень, які вона формує про себе

Ще одним важливим механізмом формування та розвитку «Я»-концепції є здатність оцінювати власні досягнення в різних видах діяльності та порівнювати їх із досягненнями інших людей.

Х. Хекхаузен зазначає, що в осіб, які впевнені у своєму успіху, рівень домагань зазвичай помірно перевищує їхні реальні досягнення. Натомість у тих, хто тривожиться через можливі невдачі, домагання можуть набувати крайніх форм — як у вигляді занижених, так і завищених очікувань.

Варто зазначити, що високий рівень домагань не завжди гарантує позитивну самооцінку, так само як і низький рівень може свідчити про невпевненість дитини у власних силах (Хекхаузен, 1986).

Учений І.Бех зазначає, що ціннісне самоставлення не є спадковою властивістю, а формується в процесі виховання. Воно розвивається через усвідомлення дитиною власного ціннісного статусу як особистості, здатної до вільного і відповідального самовираження. Цей процес базується на поважному та гідному ставленні до дитини з боку значущих дорослих.

Виховання, за І. Бехом, виступає загальною та формотворчою основою розвитку самоцінної особистості. Воно реалізується через залучення дитини до цінностей людської культури, що сприяє її особистісному становленню (Бех І., 2003)

О. Кононко (2009) наголошує, що стійке ціннісне самоставлення є ключовою умовою гармонійного та всебічного формування особистості. Воно слугує гарантом життєздатності та готовності адаптуватися до нових умов існування. На думку дослідниці, умови життя суттєво впливають на розвиток особистості: дитина може вирости як самоцінний суб'єкт, здатний долати труднощі, допомагати собі, демонструвати самоповагу та довіру до інших, або ж перетворитися на пасивну, безпорадну істоту, залежну від зовнішньої підтримки, нездатну до самостійних рішень і відповідальності за власне життя.

Розробка концепції ціннісного самоставлення особистості потребує детального науково-категоріального аналізу понять, які близькі за змістом до цього терміна, з метою їх чіткого розмежування.

До таких понять належать: *впевненість у собі, самоповага, самооцінка, самовизначення, самовираження, саморозкриття, саморозвиток, самореалізація та самоактуалізація*. Ці терміни відображають різні аспекти самосвідомості та самопізнання особистості.

Варто зазначити, що іноді ці поняття використовуються як синоніми, однак, на нашу думку, їх необхідно чітко розрізняти, оскільки кожен із термінів підкреслює окрему сторону внутрішнього світу особистості (Додаток А).

Отже, аналіз філософських і психолого-педагогічних джерел дозволив розкрити методологічні підходи до дослідження проблеми формування ціннісного самоставлення у молодших школярів. Зокрема, можна виокремити такі підходи:

1. *Особистісно орієнтований підхід* – підкреслює важливість виявлення найкращих якостей і здібностей кожної дитини, використання психолого-педагогічної діагностики для відстеження її розвитку та врахування індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку.
2. *Особистісно ціннісний підхід* – передбачає ставлення до дитини як до найвищої цінності. Це вимагає створення умов для її цілеспрямованого особистісного та соціального розвитку з урахуванням потреб і інтересів

дитини. Цей підхід базується на ціннісно-смысловій орієнтації особистості у взаємодії з іншими, її унікальності та творчому потенціалі.

3. *Суб'єкт-суб'єктний підхід* – визнає, що всі учасники педагогічної взаємодії (діти, батьки, педагоги) є активними, рівноправними суб'єктами процесу формування ціннісного самоствавлення. Він передбачає відкритий і особистісно орієнтований характер спільної діяльності, який сприяє активному впливу кожного учасника на процес виховання.

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури уточнено та обґрунтовано сутність поняття «ціннісне самоствавлення молодших школярів», яке трактується нами як комплекс уявлень, емоційних переживань та оцінок власної особистості, які можуть мати конструктивний або деструктивний характер. Ці оцінки формуються у вигляді рефлексивних якостей, що об'єднуються у ціннісне «Я» і впливають на стиль поведінки, характер діяльності та взаємодії дитини з оточуючими. Ціннісне самоствавлення розглядається як багатовимірний процес, що включає *когнітивний, афективний (емоційний) та поведінковий елементи*. Когнітивний компонент включає знання, уявлення, здібності та якості дитини про себе, афективний-емоційне ставлення до себе, поведінковий-прояви самооцінки в поведінці та вчинках.

1.2. Специфіка формування ціннісного самоствавлення у дітей молодшого шкільного віку

Формування цінностей у дітей молодшого шкільного віку залежить від багатьох факторів, таких як психологічні особливості дитини, соціальне середовище, виховні методи та прийоми, що використовуються в освітньому процесі. У цей період діти починають усвідомлювати себе як особистість, розвивають соціальну компетентність, почуття відповідальності та самооцінки.

Молодший шкільний вік (6-10 років) - період інтенсивного розвитку когнітивних, емоційних та соціальних навичок, які мають значний вплив на формування образу «Я» дитини. Відбувається поступовий перехід від безпосередньої емоційної регуляції до здатності усвідомлювати та контролювати емоції, що є важливим аспектом розвитку самооцінки. Важливо зазначити, що в цей період діти часто перебувають під сильним впливом дорослих (батьків, вчителів та інших авторитетних осіб), що має безпосередній вплив на образ «Я» дитини. Згідно з теорією Ж. Піаже, в цей період відбувається перехід від конкретного операційного мислення до формування більш абстрактних думок, що дозволяє дитині краще розуміти свої дії та їх наслідки (Сидельникова, О.Д., 2011).

На цьому етапі розвитку важливим є вплив зовнішнього оцінювання. Діти на цьому етапі розвитку ще не повністю розвинули свою здатність до саморефлексії і часто покладаються на оцінки дорослих у формуванні свого образу «Я». Наприклад, вони можуть вважати себе «хорошими» чи «поганими» залежно від оцінок вчителів або реакції батьків. Тому позитивний зворотній зв'язок і підтримка з боку дорослих відіграють важливу роль у формуванні позитивного образу «Я».

Розвиток особистості молодшого школяра — це складний, тривалий і часто суперечливий процес, на який впливає сукупність різних чинників. Серед них:

- 1) Біологічні фактори, такі як тип і характер нервової системи дитини.
- 2) Соціальні фактори, що формують самосвідомість і самооцінку. До них належать: особистісні якості вчителя, які впливають на виховання і навчання.
- 3) Класний колектив, де формуються дружні стосунки та навички соціальної взаємодії.
- 4) Родина, як перше соціальне середовище дитини.
- 5) Вплив оточення: місто, культура, музика, кіно та інші аспекти суспільного життя, які збагачують внутрішній світ і впливають на формування особистісних якостей.

Молодші школярі мають низку вікових особливостей. Їм характерна підвищена емоційність і чутливість. Діти цього віку дуже емоційно реагують на успіхи та невдачі, що впливає на формування їхнього самоставлення. Емоційна підтримка з боку дорослих є критично важливою для розвитку позитивної самооцінки у дітей. Діти молодшого шкільного віку орієнтовані на думку значущих дорослих і однолітків. Це робить їх залежними від зовнішньої оцінки, що може як позитивно, так і негативно впливати на формування їхнього самоставлення. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для засвоєння нових знань і навичок. Діти активно вивчають навколишній світ, що створює сприятливі умови для формування позитивного самоставлення через навчальну діяльність.

Цей процес здійснюється під безпосереднім впливом особистісних (психологічних) передумов, пов'язаних з вольовою, емоційною та інтелектуальною сферами особистості.

З одного боку, особистісне становлення є психологічною передумовою більш ефективного розвитку ціннісних орієнтацій молодших школярів, з іншого боку, розвиток дитини відбувається в процесі формування ставлення дітей до себе як до цінності. До умов, що забезпечують діючість зовнішніх й внутрішніх факторів, слід віднести такі (Ковальчук В., 2017):

а) внутрішні (психологічні) фактори: наявність позитивної Я-концепції; впевненість у собі й визнання власної унікальності; компетентність;

б) зовнішні (педагогічні) фактори: позитивний емоційний фон, безумовне прийняття та шанувальне ставлення до дитини з боку значущих інших людей; організація педагогічного процесу, що базується на глибинній взаємодії; обстановка співпраці й співтворчості; демократичний стиль спілкування; фасілітаційна роль учителя; урахування інтересів й потреб дитини; успішність навчання; навчання без оцінок (балів).

Критеріями розвитку ціннісного самоставлення у молодших школярів вважають:

а) позитивний образ «Я» і адекватно висока самооцінка, що означає визнання себе й безумовна любов до такого, який я є, довіра власній природі й організму;

б) позитивне самоставлення;

в) впевненість у собі, що ґрунтується на вірі у свої можливості; почуття власної гідності й самоповаги .

Залежно від ступеня вираженості визначених критеріїв рівень сформованості ціннісних ставлень у дітей молодшого шкільного віку варіюється. Тому формування ціннісного ставлення є важливим завданням виховання і навчання та передбачає створення сприятливих умов, таких як – насичення освітнього процесу ситуаціями успіху, спрямування учнів на оціночну діяльність з метою підвищення їхньої впевненості у власних силах (Матюніна І., 2017).

Розвиток молодших школярів, як динамічний процес, охоплює фізичний, психологічний, соціальний та когнітивний аспекти, кожен з яких суттєво впливає на формування самоставлення учнів.

Фізичний аспект. Розвиток фізичних здібностей і зовнішнього вигляду впливає на самооцінку та ставлення до себе. Наприклад, успіхи у спорті або виконанні фізичних завдань можуть сприяти позитивному самоставленню, тоді як порівняння із однолітками в разі фізичних недоліків може викликати складнощі у формуванні самооцінки.

Психологічний аспект. Емоційна сфера дитини, її здатність до саморефлексії та рівень емоційного інтелекту впливають на те, як вона сприймає себе. Позитивний емоційний досвід і підтримка значущих дорослих сприяють формуванню здорового самоставлення.

Соціальний аспект. Взаємодія з однолітками, учителями та сім'єю формує соціальні уявлення дитини про себе. Дружні стосунки, позитивне визнання у класі та підтримка з боку вчителів і батьків створюють основу для впевненості у своїх силах і гідності. Негативний соціальний досвід, навпаки, може стати причиною заниженої самооцінки.

Когнітивний аспект. Досягнення у навчанні та розвиток мислення формують уявлення дитини про її інтелектуальні здібності. Успіхи у навчанні підвищують почуття власної значущості, а труднощі можуть знижувати впевненість у собі. Навчальний процес, орієнтований на підтримку та заохочення, сприяє розвитку конструктивного само ставлення.

У цьому віці діти характеризуються високою емоційністю, але з часом починають опановувати навички контролю власних емоційних станів, стаючи більш врівноваженими та стриманими. Основними джерелами їхніх емоцій є різноманітна діяльність, зокрема:

- навчання та ігри, які викликають емоції через досягнення успіхів або переживання невдач;
- взаємини у колективі, що впливають на їхній емоційний стан і соціальне самопочуття;
- читання книг, перегляд телепередач і фільмів, які викликають уяву та сильні емоційні реакції.
- участь у різних ігрових активностях, які сприяють емоційному розвитку та комунікації.

Формування ціннісного само ставлення у дітей молодшого шкільного віку проходить через кілька етапів (Масюк О. , 2005).

Формування початкового уявлення про себе. На початкових етапах навчання дитина формує базове уявлення про свої можливості через взаємодію з навчальним матеріалом і соціальним оточенням. Цей процес тісно пов'язаний із реакціями вчителів і однолітків на досягнення дитини.

Оцінювання своїх досягнень і невдач. Діти вчаться аналізувати свої успіхи та поразки. Важливим аспектом цього процесу є рефлексія — здатність обдумувати і оцінювати свої дії. На цьому етапі велике значення має підтримка з боку дорослих, яка допомагає дитині об'єктивно оцінювати свої можливості і формувати адекватну самооцінку.

Формування самоконтролю і саморегуляції. На цьому етапі діти вчаться контролювати свої дії, встановлювати цілі і планувати свою діяльність.

Самоконтроль і саморегуляція є важливими складовими ціннісного самоставлення, оскільки вони дозволяють дитині усвідомлювати свої можливості та обмеження.

Розвиток самостійності і відповідальності. Важливим етапом формування самоставлення є розвиток здатності до самостійного прийняття рішень і відповідальності за свої дії. На цьому етапі діти вчаться брати на себе відповідальність за власні успіхи і поразки, що сприяє формуванню позитивного ставлення до себе.

Молодші школярі активно реагують на нові враження, відчують захоплення, сумніви та радість від процесу пізнання, що сприяє розвитку допитливості та формуванню інтересу до навчання. У цьому віці діти поступово починають усвідомлювати свої почуття та навчатися розуміти емоції інших. Емоційна сфера молодших школярів характеризується вразливістю та переживанням нових ситуацій, що стимулює їхню допитливість і формує основу для пізнавальних інтересів. Водночас у дітей проявляється почуття самолюбства, яке може виражатися у формі емоційної нестабільності, такої як грубість, запальність чи інші реакції, що відображають їхню емоційну незрілість (Дуткевич Т. В., 2012).

Важливим фактором у формуванні цінностей є *соціальне середовище*, в якому живе дитина. У початковій школі вчителі, однолітки та сім'я відіграють важливу роль у соціалізації.

Діти в цьому віці вчаться взаємодіяти з однолітками в різних соціальних ситуаціях, що впливає на їхню самооцінку. Наприклад, успіхи і невдачі в командних іграх, групових проектах і навчальних завданнях мають значний вплив на їхнє сприйняття своїх здібностей. Схвалення з боку однолітків також є важливим фактором у формуванні позитивної самооцінки.

Водночас брак соціальної взаємодії та негативний досвід спілкування з однолітками також негативно впливають на самооцінку дітей. Наприклад, діти, які зазнають знущань або не отримують підтримки від однолітків, часто мають низьку самооцінку, що ускладнює їхню соціальну адаптацію та

розвиток позитивного образу «Я». Психолого-педагогічні умови формування ціннісного самоставлення включають: позитивний емоційний фон у класі та вдома, який сприяє розвитку впевненості у собі та самоповаги, підтримка індивідуальних досягнень і визнання успіхів кожної дитини, що допомагає формувати позитивне ставлення до себе, соціальне порівняння, яке дозволяє дитині оцінювати свої досягнення та можливості у порівнянні з іншими, розвиваючи критичне мислення та самооцінку.

Шкільне навчання сприяє формуванню вольових якостей, оскільки вимагає від учнів усвідомленого виконання завдань, підпорядкування власної активності правилам, самоконтролю та вміння зосереджувати увагу. У цьому віці діти починають проявляти вимогливість як до себе, так і до оточуючих, а також поступово усвідомлюють важливість обов'язків і необхідність їх виконання. На цьому етапі воля дітей характеризується певною нестійкістю, але з часом вони розвивають такі риси, як самостійність, упевненість у собі, витримка і наполегливість. Розвиток цих якостей значною мірою залежить від підходів, які застосовуються у навчально-виховному процесі. Водночас характер у цьому віці тільки починає формуватися, закладаючи основу для подальшого розвитку особистості (Пальм Г. А., 2009).

Розвиток ціннісного самоставлення у молодших школярів віком 6–10 років відбувається поступово і включає кілька важливих аспектів:

1. Початкове усвідомлення власного «Я». У цьому віці діти починають формувати уявлення про себе як особистість. Вони оцінюють свої дії, успіхи та невдачі, спираючись на зовнішні оцінки, зокрема від учителів, батьків і однолітків. Ціннісне самоставлення формується через сприйняття себе в соціальних ролях (учень, друг, член сім'ї) і залежить від того, наскільки ці ролі успішно реалізуються.

2. Розвиток самооцінки. Самооцінка в цьому віці є ситуативною та конкретною, значною мірою залежить від успіхів у навчанні, соціальних взаємин і зовнішніх оцінок. Успіхи в діяльності сприяють позитивному

самостваленню, тоді як невдачі можуть викликати сумніви у власних силах і формувати негативне ставлення до себе.

3. *Залежність від соціального впливу.* Діти у віці 6–10 років особливо чутливі до оцінок значущих дорослих (учителів, батьків) і однолітків. У колективі формується соціальне «Я», де діти вчаться порівнювати себе з іншими, приймати критику та похвалу, що впливає на розвиток самоствалення.

4. *Емоційно-ціннісна складова.* Емоції відіграють важливу роль у формуванні ставлення до себе. Радість від успіху, сум через невдачі, здивування чи гордість за свої досягнення формують емоційний компонент ціннісного самоствалення. Діти починають усвідомлювати значущість власних дій, розуміти, що їхня поведінка та досягнення впливають на те, як їх сприймають інші.

5. *Розвиток самостійності.* Поступово школярі починають розуміти важливість власної активності, самовдосконалення та відповідальності за свої дії. Формуються перші уявлення про те, як їхні зусилля й наполегливість впливають на досягнення цілей, що зміцнює позитивне ціннісне ставлення до себе.

6. *Виховний вплив.* Ефективна педагогічна підтримка та виховання у сім'ї сприяють формуванню позитивного самоствалення. Педагоги та батьки можуть зміцнювати впевненість дитини, заохочувати її успіхи та підтримувати в подоланні невдач. Гуманістичний підхід до виховання допомагає дитині усвідомити власну цінність, незалежно від результатів її діяльності.

Таким чином, у віці 6–10 років ціннісне самоствалення розвивається під впливом навчання, соціальних взаємин, емоційного досвіду та виховного середовища. Це закладає основу для подальшого формування особистості та її ставлення до себе й оточуючого світу.

На формування цінностей у дітей молодшого шкільного віку впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники. До зовнішніх факторів, як було описано

вище, належать соціальне середовище, взаємодія з батьками, вчителями та однолітками, а також освітнє середовище, в якому живе дитина.

Сім'я є одним із основних зовнішніх факторів, що впливає на формування самоставлення. Взаємини у сім'ї, стиль виховання, рівень підтримки і зацікавленості батьків у навчанні дитини мають великий вплив на її впевненість у собі та самооцінку.

Школа також є важливим середовищем для формування самоставлення. Взаємодія з учителями, характер навчального процесу, методи оцінювання та зворотного зв'язку мають безпосередній вплив на формування ставлення дитини до себе.

Внутрішні фактори включають особистість дитини, її темперамент, рівень когнітивного та емоційного розвитку. Наприклад, діти з високою самооцінкою більш схильні проявляти ініціативу, незалежність і готовність вирішувати складні проблеми. І навпаки, діти з низькою самооцінкою можуть уникали складних ситуацій і мати обмежені можливості для розвитку.

На основі аналізу психолого-педагогічних аспектів формування ціннісного самоставлення у дітей молодшого шкільного віку можна зробити висновок, що цей процес є багатограним і залежить від багатьох взаємопов'язаних чинників. Він включає розвиток емоційно-ціннісної сфери, формування позитивної самооцінки, здатності до саморефлексії та самостійності. Ефективність формування ціннісного самоставлення значною мірою обумовлюється педагогічним підходом, впливом сім'ї, взаєминами в колективі та навчально-виховним середовищем. Саме поєднання цих факторів створює основу для гармонійного розвитку особистості молодшого школяра, формуючи в нього стійке, позитивне ставлення до себе та оточуючого світу.

1.3. Дослідження стану сформованості ціннісного самоставлення в молодших школярів

З метою визначення стану сформованості ціннісних ставлень у дітей молодшого шкільного віку та виявити вплив різних чинників на формування ціннісних орієнтацій нами було проведено констатувальний експеримент. Дослідження проводилося у Панківському навчально-виховному комплексі Сторожинецької міської ради, Чернівецького району Чернівецької області. В експерименті взяли участь учні 2-Б класу у кількості 25 дітей.

Діагностика здійснювалась за наступними критеріями: мотиваційний, когнітивний, емоційний і діяльнісний. Опираючись на дані критерії, ми підібрали діагностичні методики, представлені в таблиці 2.1., які дозволили нам виявити рівень сформованості ціннісного самоставлення молодших школярів.

Таблиця 2.1

Критерії та діагностичні методики дослідження ціннісного самоставлення молодших школярів

№ п/п	Назва критерію	Діагностична методика
1.	Мотиваційний	- анкетування школярів – для аналізу мотивації досягнень, соціальних зв'язків, та впливу оцінок і схвалення однолітків на самоставлення. - бесіда з учителями – для вивчення впливу похвали та критики на мотивацію учнів. - соціометричне дослідження – для визначення рівня соціальної підтримки та її впливу на мотивацію учнів у класі. - метод «Соціально-психологічної адаптації» – для оцінки відчуття приналежності до колективу, що є важливим аспектом мотивації.
2.	Когнітивний	- тестування рівня самомоніторингу – для оцінки здатності школярів до самостереження, що допомагає усвідомити власні досягнення та слабкі сторони; - аналіз творчих робіт учнів – для визначення самооцінки, що відображається через творчі проекти або малюнки.

	Емоційний	- метод «Діагностики емоційної сфери» – для оцінки емоційної саморегуляції, яка впливає на когнітивне сприйняття власних успіхів і невдач. - метод «Щоденники рефлексії» – для глибшого розуміння, як учні усвідомлюють і оцінюють свій прогрес та труднощі в навчанні.
3.	Діяльнісний	- спостереження – для аналізу реальних дій учнів у навчальних і соціальних ситуаціях, що відображають їхнє самоставлення. - аналіз творчих робіт учнів – для виявлення того, як учні висловлюють власні досягнення у творчих формах.

Формування ціннісних орієнтацій в учнів початкових класів - складний і багатогранний процес, який залежить від низки чинників, зокрема педагогічних методів, організації навчально-виховного процесу та соціальної взаємодії в класі. Емпіричне дослідження мало на меті вивчити, як різні педагогічні підходи та організаційно-педагогічні умови впливають на формування цього важливого аспекту розвитку особистості учнів. Результати показали, що цінності формуються під впливом різних внутрішніх і зовнішніх чинників, найважливішими з яких є взаємодія з однолітками, академічна успішність, емоційна підтримка з боку вчителів і батьків, а також особистісні характеристики учнів.

Анкетування учнів дозволило виявити загальні тенденції: як діти оцінюють свої успіхи та невдачі в школі, наскільки вони цінують думку однолітків та вчителів, а також те, як вони ставляться до самих себе. Приклад анкети наведений у *додатку Б*. Окрім базової анкети, додано запитання, що стосуються взаємин з однолітками та відношення до навчальних успіхів і невдач. Наприклад, запитання «Як ви ставитеся до своїх оцінок?» і «Що для вас важливіше: навчальні досягнення чи схвалення однолітків?». Це дало змогу проаналізувати взаємозв'язок між оцінкою учнів власних досягнень та їхньою самооцінкою. Крім того, тестування рівнів самоконтролю показало, наскільки діти здатні аналізувати власні досягнення та робити висновки на

основі власної поведінки. Результати показали, що учні з вищим рівнем навичок самоконтролю частіше мали позитивне самоставлення, оскільки були здатні більш об'єктивно оцінювати свої успіхи і бачити в невдачах можливості для зростання.

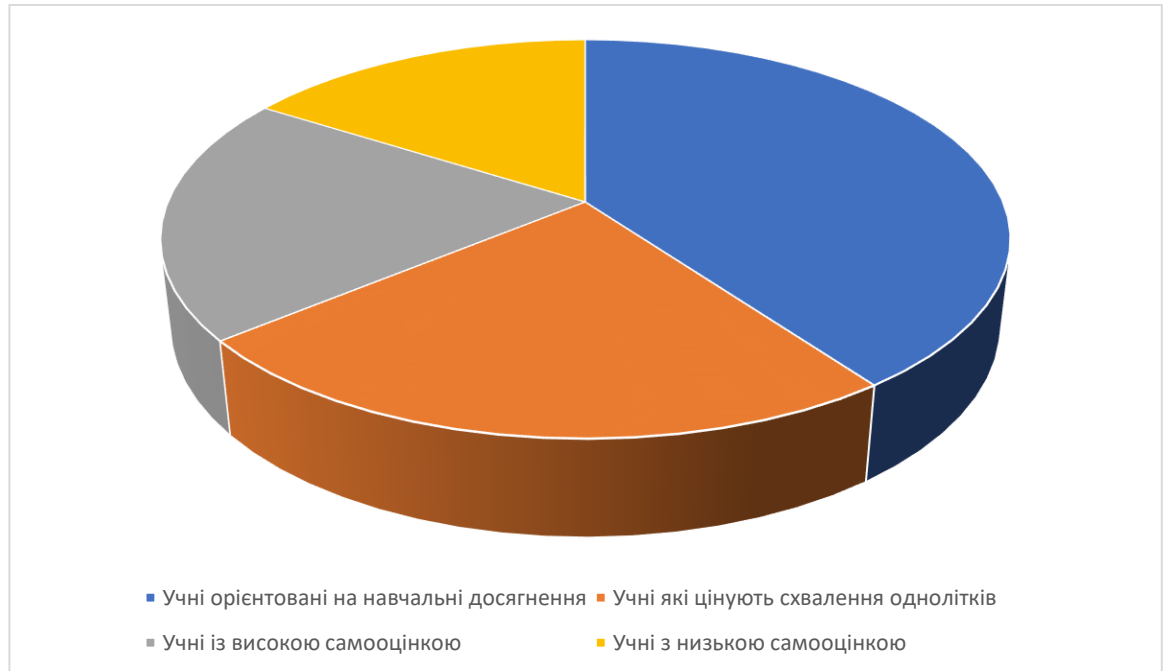

Рис. 2.1. Оцінка ставлення школярів до навчання, оцінок, соціальної взаємодії та їх впливу на самооцінку.

З результатів діаграми можемо бачити, що 40% учнів орієнтовані на навчальні досягнення, 24% тих, хто більше цінує схвалення однолітків, 20% учнів із високою самооцінкою, 16% учнів із низькою самооцінкою.

Оскільки стосунки в класі відіграють важливу роль у формуванні самооцінки дітей, особливу увагу в цьому дослідженні було приділено соціометричним аспектам. Проведено дослідження (додаток В) на визначення рівня соціального визнання учнів у класі (соціометрія). Дослідження допомогло виявити, як статус у класі впливає на самоставлення учня. Було виявлено, що учні з високим соціометричним статусом (лідери) мають більш розвинуте позитивне самоставлення, тоді як учні з низьким статусом (відторгнуті) частіше мають занижену самооцінку. Результати показали, що учні з високим соціальним статусом серед однолітків мали значно вищу самооцінку, оскільки відчували, що їхня думка є авторитетною і що вони є

частиною класного колективу. На противагу цьому, учні, які відчували себе відкинутими або ізольованими, частіше відчували проблеми з самооцінкою і негативно оцінювали свою успішність, навіть якщо вони добре навчалися. Це підкреслює важливість створення сприятливого соціального середовища в класі та забезпечення того, щоб усі учні відчували себе важливими та цінними. На *рисунку 2.2.* наведені дані, які показують що більшість учнів мають середній рівень соціального прийняття. Однак значний відсоток учнів (28%) почуваються ізольованими, що може негативно вплинути на їхню самооцінку та успішність у навчанні.

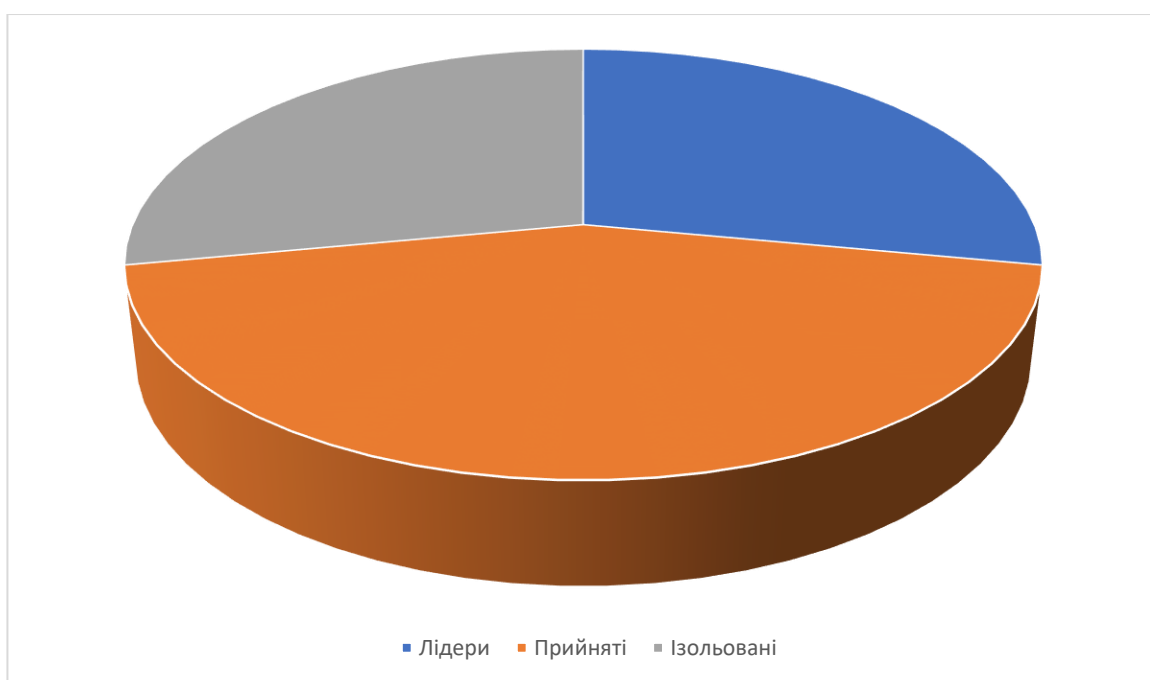

Рис. 2.2. Рівень соціального визнання учнів у класі.

Бесіда з учителями (*додаток Г*) надали додаткову інформацію про те, як педагогічні стратегії впливають на самооцінку дітей. Вчителям було поставлено запитання щодо впливу їхніх педагогічних методів на учнівську самооцінку, зокрема щодо того, як похвала і критика впливають на мотивацію і самоставлення учнів. Бесіда дозволила виявити, що вчителі, які систематично використовують позитивний зворотний зв'язок і підкреслюють навіть незначні досягнення, мають клас з вищим рівнем ціннісного самоставлення у школярів. Вчителі відзначили, що учні, які регулярно отримують позитивний зворотний

зв'язок, краще усвідомлюють свої академічні досягнення і більше залучені в навчальний процес. Похвала як засіб підтримки не лише підвищує впевненість учнів у собі, а й мотивує їх досягати більшого. Крім того, важливо, щоб позитивний зворотній зв'язок фокусувався не лише на кінцевому результаті, а й на зусиллях, які дитина докладала під час виконання завдання. Такий підхід допомагає формувати внутрішню мотивацію до навчання, а не покладатися на зовнішнє оцінювання.

Спостереження (*додаток Д*), проведені в класах протягом місяця, дозволили отримати більш повну картину того, як учні залучені в навчальну діяльність і як вони реагують на успіхи та невдачі. Це дозволило визначити, які соціальні взаємодії і педагогічні підходи є найбільш ефективними для розвитку самоставлення. Результати показали, що учні, які отримують підтримку від своїх вчителів та однокласників (36%), краще адаптуються до навчальних труднощів і долають їх з більшою впевненістю в собі. Наприклад, учні, які мали можливість працювати в групах при виконанні складних завдань або отримували індивідуальну допомогу від викладачів, показали кращі результати і краще сприймали свою роботу.

Методика соціально-психологічної адаптації (*додаток Ж*) виявила, що соціальна адаптація учнів тісно пов'язана з їхньою самооцінкою. Цей метод дозволив оцінити рівень соціальної адаптації учнів у класі, а також їхнє почуття приналежності до колективу. Результати дослідження були такими (Рис. 2.4.):

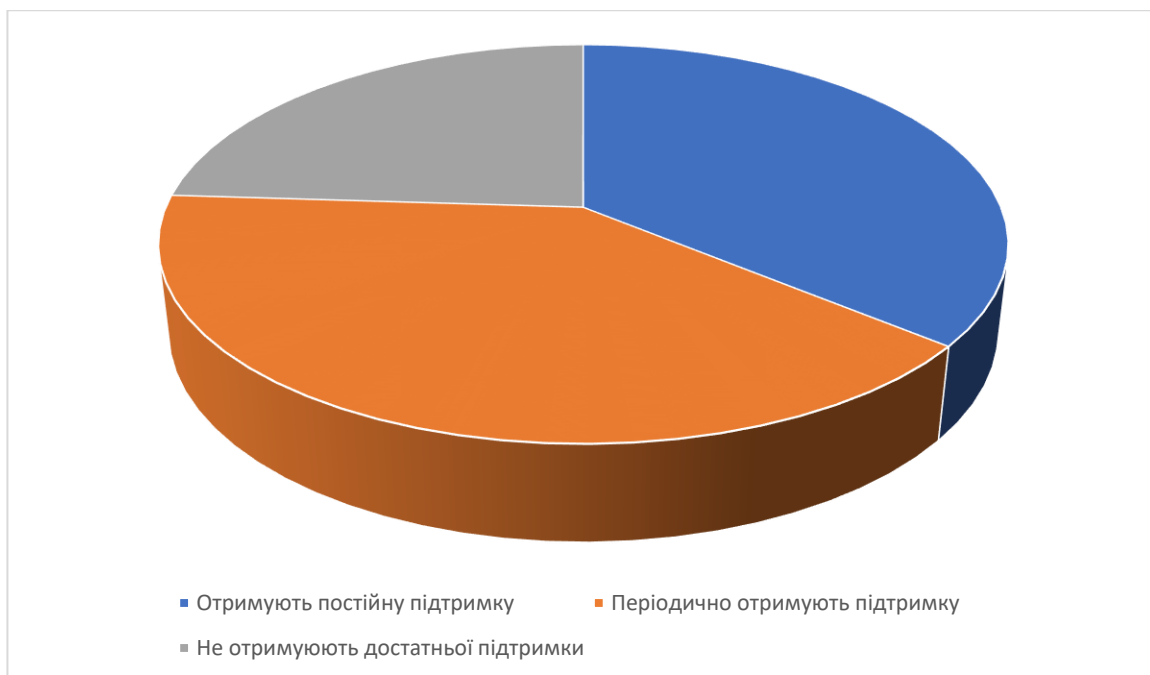

Рис. 2.3. Рівень соціальної взаємодії учнів та їхньої поведінки під час навчання

Методика соціально-психологічної адаптації (додаток Ж) виявила, що соціальна адаптація учнів тісно пов'язана з їхньою самооцінкою. Цей метод дозволив оцінити рівень соціальної адаптації учнів у класі, а також їхнє почуття приналежності до колективу. Результати дослідження були такими (Рис. 2.4.):

Висока адаптація (почуваються частиною колективу) — 48% (12 учнів)

Середня адаптація (періодично мають труднощі) — 32% (8 учнів)

Низька адаптація (почуваються ізольованими) — 20% (5 учнів)

Було виявлено, що учні, які мають високу соціальну адаптацію, мають значно вищий рівень ціннісного самостварення. Діти, які почуваються комфортно в класі та мають добрі стосунки з однокласниками, частіше позитивно ставляться до себе та своїх досягнень. Соціальна підтримка з боку однолітків є важливим фактором у формуванні впевненості в собі. Хороші стосунки з однолітками допомагають подолати невпевненість у собі та підвищити самооцінку.

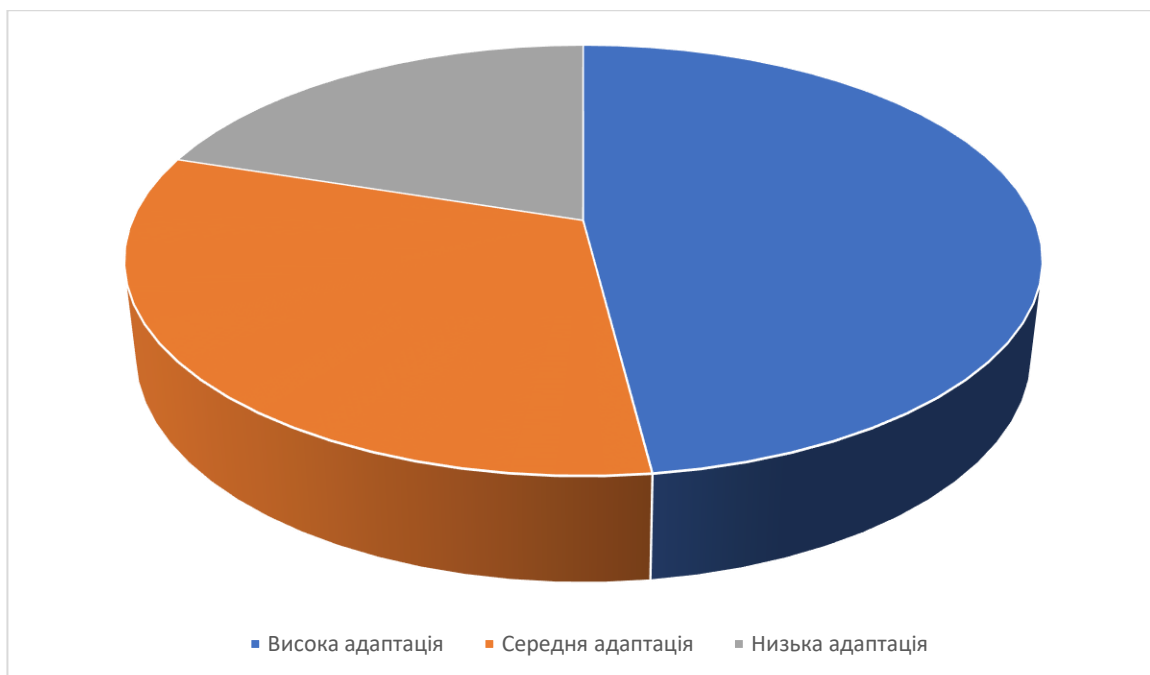

Рис. 2.4. Рівень соціальної адаптації та приналежності до колективу

Методика діагностики емоційної сфери (додаток 3) допомогла визначити, як емоційні стани впливають на формування самоставлення. Цей метод допоміг оцінити емоційний стан учнів і їхню здатність до емоційної саморегуляції (рис. 2.5).

Добре розвинені навички емоційної саморегуляції — 44% (11 учнів)

Середній рівень саморегуляції — 32% (8 учнів)

Низький рівень саморегуляції — 24% (6 учнів)

Виявилося, що учні з добре розвиненими навичками емоційної саморегуляції частіше демонструють позитивне самоставлення. Результати показали, що студенти з добре розвиненою емоційною саморегуляцією краще справлялися з навчальним стресом і рідше відчували надмірну тривожність і страх невдачі. Це свідчить про те, що розвиток емоційної сфери є важливим елементом у процесі формування самоставлення. Це пояснюється тим, що вміння контролювати емоції допомагає дітям спокійніше реагувати на труднощі та краще усвідомлювати наслідки своїх дій.

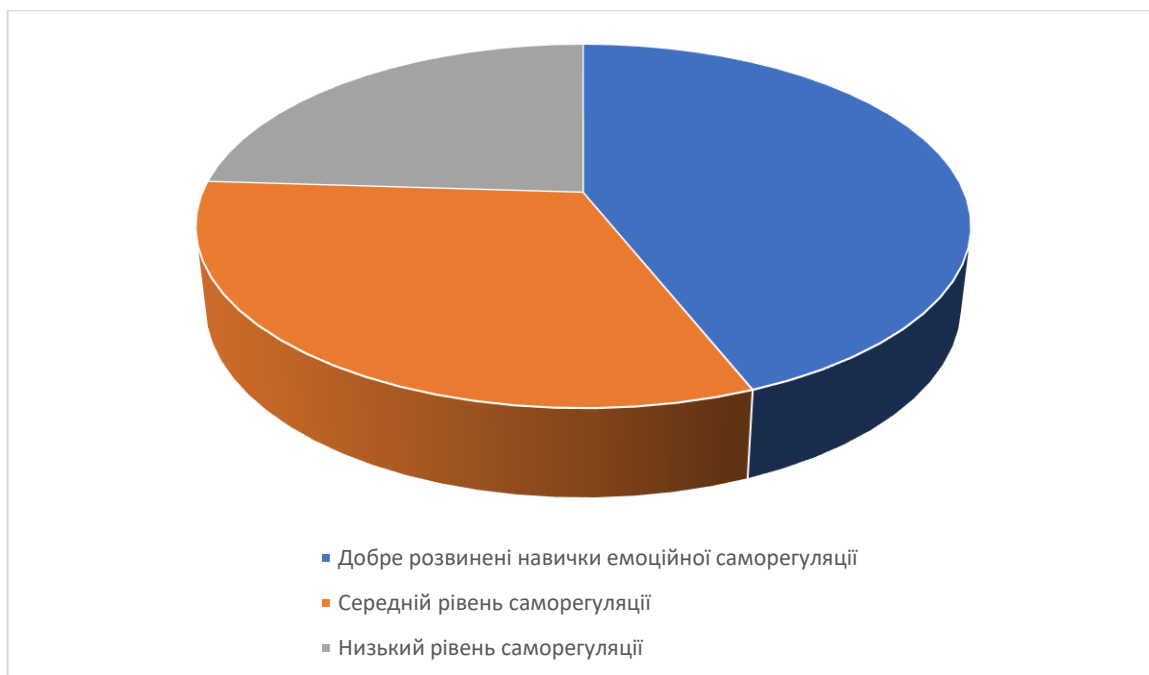

Рис. 2.5. Оцінка емоційного стану учнів та їхньої здатності до саморегуляції

Аналіз творчих робіт учнів (додаток К) показав, що діти з більш високою самооцінкою (10 учнів) схильні зображати свої досягнення та вміння в більш позитивному світлі. Діти виконували творчі завдання, де вони могли відображати своє ставлення до себе через малюнки, твори або проекти. Аналіз таких робіт дозволив виявити, що діти з високою самооцінкою частіше відображають себе у позитивному світлі, зображують свої досягнення і вміння. Цікаво, що учні з позитивною самооцінкою частіше проявляють ініціативу у виконанні творчих завдань, охоче беруть участь у різних видах діяльності та більше пишаються своїми досягненнями. І навпаки, учні з низькою самооцінкою (6 учнів) більш схильні зображати себе в негативних або несприятливих ситуаціях, наголошувати на своїх невдачах і не вірити у свої здібності. Це підкреслює важливість творчої самореалізації для розвитку позитивного самосприйняття. Це пояснюється тим, що творчі завдання дають дітям можливість самовиразитися та виявити свої сильні сторони.

Метод рефлексивних щоденників (додаток Л) дозволив учням визнати свої успіхи і невдачі та допоміг їм розвинути навички самоаналізу. Учні вели

щоденники, де записували свої враження від навчального процесу, успіхи та труднощі. Це дало змогу вчителям краще розуміти, як діти оцінюють свої досягнення та що впливає на їхнє самоставлення. Учні, які вели рефлексивні щоденники, демонстрували вищий рівень самоаналізу і краще розуміли, які сфери їхньої роботи потребують вдосконалення. Що ще важливіше, ведення щоденника дозволило їм позитивно оцінити свої зусилля, навіть якщо результати не були досконалими. Це тому, що вони навчилися сприймати невдачі не як поразку, а як частину процесу навчання та самовдосконалення.

З отриманих результатів можна зробити висновок, що формування ціннісних орієнтацій у дітей молодшого шкільного віку потребує комплексного підходу, який включає емоційну та соціальну підтримку, створення сприятливих умов для самостійної та колективної діяльності. Важливу роль у цьому процесі відіграють інституційні та освітні умови, які забезпечують максимально сприятливе середовище для розвитку впевненості в собі та позитивного самоставлення.

Однією з ключових умов розвитку самоставлення є позитивна емоційна атмосфера в класі, яка створює відчуття захищеності та впевненості. Учні, які відчують підтримку з боку вчителів та однокласників, впевненіше почуваються в навчальному процесі та легше долають труднощі. Підтримка має бути як емоційною, так і освітньою. Важливо, щоб вчителі створювали ситуації успіху для кожного учня і допомагали йому набути впевненості у своїх здібностях.

Індивідуалізація навчання також є важливим фактором у формуванні впевненості в собі. Оскільки кожен учень унікальний і розвивається в різному темпі, важливо враховувати його особливості при організації навчального процесу. Індивідуалізовані завдання, що відповідають освітньому рівню та інтересам студента, сприяють розвитку впевненості у своїх силах і допомагають сформувати позитивне ставлення до успіху.

Важливу роль у розвитку впевненості в собі відіграє робота в групах. Участь у спільних проектах допомагає учням відчути свою цінність у команді

та розвинути навички співпраці та взаємодії з однолітками. Важливо, щоб учні не лише брали участь у виконанні групових завдань, а й отримували зворотній зв'язок про свою роботу.

Оцінювання також є важливою частиною процесу розвитку впевненості в собі. Використання формульовального оцінювання, яке орієнтоване на процес, а не на результат, дозволяє учням краще зрозуміти свої успіхи і невдачі та сприяє розвитку більш стійкої і адекватної самооцінки. Формульовальне оцінювання дозволяє учням бачити свій прогрес, навіть якщо кінцевий результат не є досконалим. Це допомагає розвивати впевненість у собі та мотивує їх досягати більшого.

Інноваційні методи навчання, такі як інтерактивні платформи та проектне навчання, також сприяють розвитку впевненості в собі. Онлайн-платформи дозволяють учням самостійно контролювати навчальний процес і розвивати почуття самоконтролю та відповідальності. Проектна діяльність дає можливість дітям працювати в групах, розвивати лідерські якості та брати на себе відповідальність за кінцевий результат.

Результати дослідження показали, що рівень ціннісного самоставлення у молодших школярів варіюється залежно від кількох ключових факторів: емоційна підтримка з боку батьків і вчителів, успіхи у навчанні, взаємодія з однолітками та загальний рівень самооцінки. У дослідженні було виділено три основні рівні сформованості ціннісного самоставлення: низький, середній і високий.

Результати констатувального дослідження стану ціннісного самоставлення у молодших школярів (таблиця 2.2.) свідчать про те, що більшість учнів мають середній рівень розвитку цього аспекту особистості. Зокрема, за проведеними методиками, середній рівень виявлено у 56% респондентів.

Таблиця 2.2.

Рівні сформованості ціннісного самоставлення молодших школярів

<i>Рівень ціннісного самоствавлення</i>	<i>Кількість учнів (%)</i>	<i>Характерні ознаки</i>
Високий	21%	Учні мають високу самооцінку, виявляють ініціативу у навчанні, позитивно сприймають свої досягнення, демонструють високий рівень соціальної адаптації.
Середній	56%	Учні мають стабільну самооцінку, однак їхня мотивація до навчання залежить від оцінок вчителів і реакцій однолітків.
Низький	23%	Учні демонструють низьку самооцінку, уникають складних завдань, бояться невдач, залежні від думки однолітків і вчителів.

Це вказує на те, що в учнів сформовані базові уявлення про себе та свої цінності, однак вони ще потребують подальшого розвитку для досягнення вищого рівня саморефлексії та позитивного самоствавлення.

Дослідження також дозволило виявити окремі проблеми, які можуть впливати на процес формування ціннісного самоствавлення, зокрема недостатня емоційна підтримка, невпевненість у власних силах або залежність самооцінки від зовнішніх оцінок. Ці результати підкреслюють необхідність визначення педагогічних засобів і методів, спрямованих на підтримку та розвиток ціннісного самоствавлення у молодших школярів, з акцентом на формування стійкої позитивної самооцінки та мотивації до самовдосконалення.

Дослідження дало можливість виділити кілька важливих тенденцій, які стосуються формування ціннісного самоствавлення у молодших школярів. Виявлено чітку кореляцію між успіхами у навчанні та рівнем самоствавлення. Учні, які демонструють стабільні академічні успіхи, мають вищий рівень самооцінки, тоді як діти, які часто зазнають невдач у навчанні, мають тенденцію до зниження самооцінки.

Дослідження також показало, що успіхи у навчанні прямо залежать від рівня підтримки з боку вчителів. Соціометрія показала, що соціальний статус у класі має суттєвий вплив на формування самоствавлення. Діти з низьким

статусом (наприклад, «відторгнуті» у соціометричних тестах) часто мають негативне самоставлення. Навпаки, лідери класу частіше демонструють високу самооцінку і позитивне ставлення до себе.

Бесіди з батьками показали, що стиль виховання у сім'ї також має вагомий вплив на розвиток самоставлення у дитини. Діти, які отримують безумовну підтримку і схвалення вдома, більш впевнені у собі й легше долають труднощі у навчанні. Учні, які мали можливість працювати за індивідуальними навчальними планами, демонстрували вищий рівень саморегуляції та відповідальності за власні успіхи. Це підкреслює важливість врахування індивідуальних особливостей кожного учня у процесі навчання. Учні, які мають добре розвинені навички емоційної саморегуляції, тобто здатні контролювати свої емоції у стресових ситуаціях (наприклад, під час невдач у навчанні), виявляють вищий рівень ціннісного самоставлення. Це свідчить про те, що розвиток емоційної сфери є важливим компонентом формування самоставлення у молодших школярів. Діти, які мають високий рівень соціальної адаптації, почуваються впевнено у класному колективі, мають більш позитивне ставлення до себе та своєї участі у навчальному процесі. Вони охоче беруть участь у спільних проектах, демонструють лідерські якості, що позитивно впливає на їхню самооцінку.

Творчі роботи учнів продемонстрували, що діти, які мають можливість вільно виражати свої емоції та думки через творчість, краще оцінюють свої досягнення та вміння. Творчі завдання також допомогли дітям формувати почуття гордості за свої роботи, що сприяє формуванню позитивного самоставлення. Ведення щоденників дозволило учням краще усвідомлювати свої успіхи та невдачі, що сприяло розвитку критичного мислення та рефлексії. Учні, які систематично аналізували свої дії, краще розуміли свої сильні та слабкі сторони, що допомагало їм розвивати адекватне самоставлення.

Дослідження показали, що ціннісне самоставлення тісно пов'язане із зовнішніми факторами, такими як оцінка вчителів та однолітків. Учні, які

отримують постійну підтримку та позитивні відгуки, мають вищу самооцінку, ніж ті, хто зазнає постійної критики та байдужості з боку дорослих.

Академічні досягнення також виявилися важливим фактором у формуванні самооцінки. Було помічено, що учні, які отримували високі оцінки в академічній сфері, мали вищу самооцінку і більш позитивно ставилися до себе. У той же час, діти з низькою академічною успішністю мали нижчу самооцінку і більш негативне ставлення до своїх здібностей.

З отриманих результатів можна зробити кілька важливих висновків щодо освітніх умов, які сприяють формуванню позитивного самоставлення у дітей молодшого шкільного віку:

1. Підтримка індивідуальних досягнень є важливою умовою для формування позитивного самоставлення. Учні, які отримують визнання за свої досягнення, демонструють вищий рівень самооцінки і краще сприймають свої невдачі як тимчасові труднощі, а не як особисту поразку.

2. Колективна робота та участь у групових проєктах сприяють розвитку впевненості у собі через взаємодію з однолітками. Виявлено, що діти, які часто працюють у групах, більше впевнені у своїх соціальних навичках і краще адаптовані до взаємодії у класі.

3. Негативний вплив критики на формування самоставлення був особливо помітний у тих учнів, які часто стикалися з негативними відгуками з боку вчителів. Це підкреслює необхідність коректного використання зворотного зв'язку, спрямованого не тільки на зауваження, але й на підтримку і мотивацію до вдосконалення.

Отже, підтримка та заохочення з боку вчителів є критичними для формування позитивного самоставлення у молодших школярів. Учні, які отримують позитивний зворотний зв'язок, мають вищу самооцінку і більш позитивно сприймають свої досягнення.

Це підкреслює важливість створення позитивного навчального середовища, де кожен учень відчуває свою цінність і важливість. Індивідуальний підхід до навчання дозволить забезпечити умови для

формування ціннісного самоставлення, оскільки він дає учням можливість розвиватися відповідно до своїх здібностей та інтересів.

Висновки до розділу 1

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури ціннісне самоставлення визначено як інтегральну характеристику особистості, яка поєднує уявлення, переживання та оцінки, спрямовані на себе. Воно формується в процесі соціальної взаємодії та виховного впливу і є важливим елементом самосвідомості молодших школярів. Поняття ціннісного самоставлення відрізняється від суміжних категорій (самооцінка, самоповага, самоусвідомлення) тим, що підкреслює емоційно-ціннісний аспект ставлення до власної особистості. Важливими компонентами є когнітивний компонент, який включає уявлення про свої здібності; афективний компонент, пов'язаний з емоційними оцінками себе; і поведінковий компонент, який визначає відображення цих переконань у поведінці людини.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування ціннісного самоставлення. У цей час у дітей активно розвивається самосвідомість, самооцінка, здатність до рефлексії. Основними чинниками формування є навчальна діяльність, соціальні взаємини, вплив учителів, батьків та однолітків. Особливу роль відіграє позитивне емоційне підкріплення, успіхи у навчанні та творчих заняттях. Педагогічні методи, спрямовані на підтримку природної допитливості, самостійності та творчості, є ефективними у розвитку ціннісного ставлення до себе.

Констатувальне дослідження показало, що більшість дітей демонструють середній рівень сформованості ціннісного самоставлення. Це свідчить про наявність базових уявлень про себе та свої цінності, але також вказує на необхідність цілеспрямованого педагогічного впливу для поглиблення самооцінки, розвитку позитивного самоставлення та мотивації до самовдосконалення.

Таким чином, визначені основні теоретичні аспекти формування ціннісного самоствавлення у молодших школярів та стан сформованості досліджуваного феномену створюють базу для визначення обґрунтування особливостей організації навчальної діяльності з метою формування ціннісного самоствавлення молодших школярів.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО САМОСТАВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Можливості навчальної діяльності у формуванні ціннісного самоставлення молодших школярів

Важливу роль у розвитку ціннісного самоставлення учнів відіграють соціальні взаємодії, зокрема стосунки з учителями та однолітками. Саме тому навчальна діяльність має важливе значення для формування досліджуваної якості у молодших школярів. Навчальна діяльність має важливе значення для формування ціннісного самоставлення учнів, оскільки вона є основною сферою їхньої активності та самовираження у шкільному віці. У процесі навчання учні не лише засвоюють нові знання та навички, а й взаємодіють з учителями та однолітками, отримують зворотний зв'язок про свої досягнення й помилки. Це дає можливість учням усвідомити власні здібності, старанність, відповідальність та інші риси, які визначають їхнє місце в колективі та сприяють розвитку внутрішньої самооцінки.

Навчальна діяльність також створює ситуації, в яких діти мають можливість оцінювати власну поведінку, ставлення до труднощів, здатність до самоконтролю й наполегливості. Через постійний процес постановки цілей, досягнення результатів та отримання оцінок учні починають розуміти, наскільки їхні зусилля відповідають очікуванням, і формують ціннісне уявлення про себе.

Сучасна психолого-педагогічна наука накопичила значний теоретичний і практичний досвід у питаннях розвитку особистості через різні види діяльності. Відповідно до концепцій П. Гончарука, Г. Костюка, С. Максименка, В. Рибалки та інших, діяльність розглядається як основний чинник психічного розвитку і формування особистості. Зокрема, вчені особливу увагу приділяють навчальній діяльності, яку виділяють як

специфічну форму, що відіграє ключову роль у становленні дитини як суб'єкта пізнання і розвитку.

У молодшому шкільному віці провідною діяльністю дітей є навчальна діяльність. До цієї вікової категорії належать діти віком від 6-7 до 10-11 років, які навчаються у 1-4 класах сучасної школи. Цей період є завершальним етапом дитинства, під час якого відбувається інтенсивне анатомо-фізіологічне дозрівання організму.

Ключовою особистісною характеристикою молодшого школяра є здатність до прийняття та усвідомлення своєї внутрішньої позиції. Ця риса свідчить про те, що молодший шкільний вік можна вважати періодом зрілого дитинства, який закладає основи для подальшого розвитку особистості та формування її життєвих орієнтирів.

Для дітей молодшого шкільного віку провідною діяльністю є навчальна діяльність, яка виступає ключовим фактором їхнього психічного та особистісного розвитку. У процесі навчання формуються основні новоутворення у пізнавальній сфері, такі як розвиток внутрішнього плану дій, потреба у пізнанні та здатність до довільного управління психічними процесами.

Водночас навчальна діяльність сприяє формуванню важливих особистісних якостей, зокрема потреби у самоствердженні, розвитку самооцінки, здатності до рефлексії та усвідомлення свого місця в соціумі. Таким чином, навчання стає фундаментом для комплексного розвитку молодших школярів у пізнавальному та емоційно-особистісному аспектах (С. В. Підлісна, 2018).

Г. Костюк визначає навчальну діяльність як: «процес взаємодії, спільну діяльність вчителя і учня» (Костюк Г., 1968).

П. Гончарук розкриває поняття навчальна діяльність як: «активне, цілеспрямоване учіння школярів, яке розгортається на ґрунті адекватної мотивації (пізнавального інтересу, обов'язку, схильностей і здібностей), розумової активності, а також саморегуляції» (Гончарук П. А., 1985).

Також варто зазначити, що поняття «навчальна діяльність» часто використовується як еквівалент терміна «навчальний процес».

Як стверджує С. Максименко, «учбова діяльність дитини - це період цілісного і повнокровного життя її у шкільні роки, а взаємозв'язок усіх моментів цього життя є закономірністю людського розвитку, яка служить психологічною основою єдності і нерозривності її навчання і психічного розвитку» (Максименко С.Д., 2013).

Навчальна діяльність є центральним елементом у процесі формування ціннісних орієнтацій у дітей молодшого шкільного віку. У процесі навчання діти здобувають знання, набувають нових навичок та розвивають компетенції, які сприяють формуванню позитивних ставлень.

Згідно з дослідженнями Г. Костюка, ефективна навчальна діяльність сприяє формуванню позитивної мотивації до навчання, яка є основою для формування ціннісних ставлень. Важливою умовою для цього є створення навчального середовища, яке підтримує інтерес учнів до навчання та сприяє розвитку самостійності й ініціативності.

Навчальна діяльність школяра є складним процесом, який має чітку структуру. Згідно з поглядами Г. С. Костюка, вона включає такі компоненти, як:

Мета (завдання) – те, що учень прагне досягти у процесі навчання.

Об'єкти – матеріали або дані, представлені практично, наочно чи вербально, які слугують основою для навчання.

Мотиви – внутрішні чи зовнішні причини, що спонукають учня до навчальної діяльності.

Способи дій – методи і прийоми, за допомогою яких учень працює з об'єктами, змінюючи їх для досягнення результату.

Результати – прогресивні психічні зміни, які відбуваються в учнів як суб'єктів навчання.

Учбова діяльність також включає комунікацію між учнями, їх взаємодію з учителем, і ставить вимоги до уважності, вольової регуляції дій, наполегливості та здатності долати труднощі (Костюк Г., 1968).

Окрім того, до ключових компонентів учбової діяльності належать:

Мотивація – рушійна сила, що стимулює учня до навчання.

Учбова задача – конкретна проблема або завдання, яке необхідно вирішити.

Учбові дії – послідовність кроків, спрямованих на вирішення задачі.

Контроль – оцінювання правильності та ефективності виконаних дій.

Оцінка – аналіз і визначення результативності виконаного завдання.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку ціннісного самоставлення, оскільки цей етап характеризується розширенням соціального оточення та зростанням можливостей для самовираження.

Учитель початкових класів відіграє ключову роль у створенні емоційно-позитивного середовища для навчання, оскільки його почуття, емоції та взаємодія з учнями формують якість освітнього процесу. Емоції, які вчитель викликає у дітей, безпосередньо впливають на їхню зацікавленість, мотивацію та впевненість у своїх силах. Такі почуття, як задоволення від успіхів, захопленість пізнанням і впевненість у власних можливостях, стають потужними стимулами до навчання.

Одним із найважливіших завдань учителя є підтримка позитивного емоційного стану учнів, адже саме через навчальну діяльність дитина має отримувати радість від пізнання навколишнього світу. Як зазначає Т. Дуткевич, для зміцнення позитивного ставлення до школи необхідно враховувати індивідуальні особливості дітей. Серед учнів є як упевнені у своїх силах, так і невпевнені; одні прагнуть проявляти активність, демонструючи своє ставлення до школи та вчителя, тоді як інші намагаються залишатися непомітними й чітко не виражають свого ставлення (Дуткевич Т., 2012).

Отже, розвиток особистості молодшого школяра, зокрема й його ціннісне самоставлення, в цей віковий період відбувається переважно в рамках

провідної діяльності — навчальної. Однією з ключових закономірностей цього процесу є зміна соціальної позиції дитини: від позиції члена сім'ї або групи однолітків до соціальної позиції школяра, що пов'язано із засвоєнням нових ролей, обов'язків і правил.

Водночас для молодших школярів залишається актуальною потреба у грі. Ігрова діяльність відіграє важливу роль у формуванні мотиваційної сфери дитини, включаючи розвиток усвідомленого бажання навчатися. Гра, поєднуючи елементи творчості, емоційності та взаємодії, не лише збагачує емоційний досвід дитини, а й створює підґрунтя для успішної навчальної діяльності, допомагаючи плавно переходити до нових видів активності.

Гра також має значний вплив на розвиток ціннісного самоставлення молодших школярів. Вона забезпечує унікальне середовище, в якому діти можуть вільно виражати себе, експериментувати з різними ролями та формувати уявлення про власну цінність і значущість у соціумі.

Вплив гри на ціннісне самоставлення виявляється через:

Формування позитивного образу «Я». У процесі гри діти виконують ролі, які допомагають їм пізнавати себе та усвідомлювати власні можливості. Успішне виконання ігрових завдань підвищує їхню самооцінку, формує впевненість у своїх силах і стимулює бажання досягати нових цілей.

Розвиток емоційної сфери. Гра сприяє переживанню різноманітних емоцій, що допомагає дітям розуміти свої почуття і керувати ними. Через позитивний емоційний досвід у грі дитина формує більш стійке та позитивне ставлення до себе.

Засвоєння цінностей через взаємодію. Гра передбачає спілкування та співпрацю з однолітками, що дає змогу дітям засвоювати соціальні норми, поважати думку інших, вчитися розв'язувати конфлікти та вибудовувати здорові взаємини. Це сприяє формуванню ціннісного ставлення до себе як частини соціального середовища.

Творче самовираження. Ігрова діяльність дозволяє дітям розкривати свою унікальність через творчість. Це підтримує розвиток їхнього

самоствалення, оскільки дає можливість оцінити свої здібності, відчутти власну значущість і здатність впливати на оточуючий світ.

Формування мотивації до самовдосконалення. У грі дитина стикається з викликами, які стимулюють її до пошуку нових способів вирішення завдань, виявлення наполегливості та самостійності. Ці навички переносяться на інші сфери життя, сприяючи усвідомленню власної цінності та прагненню до самовдосконалення.

Таким чином ігрова діяльність виступає потужним інструментом у формуванні ціннісного самоствалення молодших школярів. Вона допомагає їм усвідомити свою унікальність, розвивати емоційну сферу, засвоювати соціальні цінності та формувати позитивне ставлення до себе як до особистості.

Важливим чинником формування самоствалення молодших школярів є *мотивація навчання*. Навчальна мотивація може бути внутрішньою (інтерес до предмета, бажання вчитися, прагнення до успіху) або зовнішньою (бажання отримати похвалу вчителя, високі оцінки, визнання однолітків). Мотивація досягнення є важливим елементом формування самоствалення. Якщо діти мають внутрішню мотивацію і прагнуть самостійно досягати успіху, це сприяє формуванню позитивного ставлення до своїх здібностей і навичок.

У цьому контексті слід зазначити, що надмірна орієнтація на зовнішні стимули, такі як оцінки та схвалення дорослих, може мати негативний вплив на формування ціннісного образу «Я». Діти, які зосереджуються на похвалі та уникненні покарань, можуть стати тривожними, оскільки їхня самооцінка залежить від зовнішніх умов, а не від внутрішніх досягнень.

Тому важливим завданням для вчителів є створення навчального середовища, в якому мотивація до навчання зосереджена на внутрішніх інтересах дитини, розвитку її здібностей і навичок, а не на зовнішніх винагородах.

Оскільки кожна дитина має унікальний темп розвитку, здібності та потреби, індивідуалізація навчального контенту є важливим аспектом

формування позитивної самооцінки. Індивідуальний підхід до навчання враховує унікальні особливості кожного учня і допомагає створити умови для розвитку відповідно до його здібностей.

Диференційоване навчання забезпечує врахування індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання. Вчителі можуть пропонувати різні типи завдань відповідно до освітнього рівня, інтересів та здібностей учня. Це дозволяє кожній дитині відчувати успіх у навчанні та набутти впевненості у своїх силах.

Індивідуалізація також включає в себе створення особистісно-орієнтованої навчальної програми, яка допомагає учням досягти своїх цілей. Це може включати підтримку обдарованих дітей, які можуть виконувати складніші програми, або спеціальну підтримку дітей, які потребують більше часу для навчання.

Особистісно-орієнтоване навчання сприяє формуванню позитивної самооцінки, оскільки зосереджується на розвитку індивідуальних здібностей і потенціалу кожної дитини. Учні відчують, що їхні потреби беруться до уваги, що підвищує їхню мотивацію та впевненість у навчанні.

Отже, заохочення самостійності в навчанні допомагає дітям розвивати впевненість у собі, вміння об'єктивно оцінювати власні досягнення та усвідомлювати цінність власних зусиль.

Навчальна діяльність є ключовим чинником у формуванні ціннісного самоставлення дитини, оскільки вона забезпечує комплексний вплив на її пізнавальну, емоційну, соціальну та особистісну сфери. Навчання створює умови для самопізнання, формування самооцінки, розвитку соціальних взаємин і усвідомлення своєї цінності як особистості.

Важливим педагогічним інструментом для досягнення цієї мети є формування у молодших школярів оцінної діяльності, яка сприяє їхньому самопізнанню та розумінню своїх досягнень і недоліків.

Одним із ключових аспектів оцінної діяльності є розвиток адекватної самооцінки, яка допомагає дитині реалістично оцінювати свої можливості,

долати труднощі та досягати поставлених цілей. Це забезпечує підґрунтя для формування позитивного самоствавлення і впевненості у власних силах, що має вирішальне значення для гармонійного особистісного розвитку.

Причини вирішального значення навчальної діяльності для розвитку ціннісного самоствавлення:

Формування самооцінки. Навчальна діяльність постійно вимагає від дитини оцінки власних досягнень, аналізу успіхів і помилок. Цей процес сприяє формуванню адекватної самооцінки, яка є основою ціннісного ставлення до себе. Успіхи в навчанні зміцнюють позитивне самоствавлення, тоді як невдачі за умови правильної педагогічної підтримки допомагають розвивати здатність до самокорекції та наполегливості.

Розвиток пізнавальних інтересів і мотивації. У процесі навчання діти відкривають нові знання та розвивають пізнавальну потребу. Усвідомлення своїх можливостей у здобутті знань і досягненні результатів сприяє формуванню впевненості в собі та позитивного ставлення до власних здібностей.

Соціальна взаємодія. Навчання передбачає взаємодію з однолітками та вчителями. Ці відносини допомагають дитині зрозуміти себе в соціальному контексті, засвоїти важливі цінності, такі як співпраця, взаємодопомога, повага до інших і відповідальність. Визнання в колективі підтримує розвиток позитивного самоствавлення.

Розвиток рефлексії. Навчання стимулює дитину до аналізу своїх дій, рішень і результатів, що сприяє формуванню здатності до саморефлексії. Це допомагає усвідомити власні сильні та слабкі сторони, розвиваючи більш глибоке та змістовне ставлення до себе.

Формування емоційної стійкості. Навчальна діяльність передбачає долаття труднощів і подолання невдач, що сприяє розвитку емоційної стійкості. Уміння долати виклики допомагає дитині розвивати впевненість у своїх можливостях і позитивне самоствавлення.

Особистісний розвиток. Навчання створює простір для розвитку внутрішньої позиції дитини, формування цінностей, самостійності та відповідальності. Це сприяє становленню її як особистості, здатної усвідомлювати свою унікальність і значущість.

Організація формування ціннісного самоставлення у молодших школярів ґрунтується на дотриманні низки дидактичних принципів, серед яких ключове місце займає *принцип формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності*. Цей принцип реалізується через створення ситуацій успіху в навчанні, що дозволяє дітям відчувати радість від власних досягнень та стимулює їх до подальшого самовдосконалення. Ситуація успіху сприяє активізації внутрішньої мотивації дитини, підвищує її самооцінку та допомагає формувати стійкий інтерес до навчальної діяльності. Важливість цього аспекту підкреслював і ряд науковців, зазначаючи, що успішне навчання є одним із фундаментальних чинників для розвитку позитивного ставлення до себе. У практичному вимірі це може включати:

- використання диференційованих завдань, що відповідають рівню підготовки учнів;
- позитивне підкріплення навіть невеликих досягнень;
- акцентування уваги на індивідуальному прогресі дитини, а не на порівнянні з іншими.

Як зазначав У. Глассер, людина зможе досягти успіху в житті лише тоді, коли хоча б одного разу переживе відчуття перемоги в тій справі, яка для неї має значення. Подолання минулих невдач відкриває дитині нові можливості та мотивує пробувати свої сили у теперішньому, зменшуючи вплив минулих розчарувань (Глассер У., 1969).

Отже, навчальний процес має бути спрямований на стимулювання внутрішнього потенціалу учнів, створення умов для гармонійного розвитку їхньої емоційної сфери. Особливу увагу слід приділяти гуманітарним дисциплінам, які сприяють формуванню позитивного емоційного середовища, підтримці школяра та створенню атмосфери довіри. Це є ключовими

чинниками успішного розвитку оцінювальних умінь молодших школярів, що, у свою чергу, закладає основу для формування їхнього ціннісного ставлення.

Принцип активності та самостійності учнів у навчальній діяльності реалізується через забезпечення їхньої максимальної участі в освітньому процесі. Інтеграція учнів у різноманітні види оцінної діяльності, такі як взаємне опитування, написання рецензій, виконання ролей експертів, сприяє ефективному формуванню оцінювальних умінь, а також розвитку особистості дитини. Цей підхід, відомий як «принцип терапії реальністю» за У. Глассером, допомагає залучити учнів до активної участі в освітньому середовищі.

Під час роботи з молодшими школярами важливо дотримуватись принципу мовленнєво-мисленнєвої активності, що передбачає організацію навчання у формі постійного спілкування. Учні мають бути активно залучені до обговорення, висловлення власних думок, аргументації та обґрунтування прийнятих рішень. Така організація навчального процесу стимулює їхню активність, розвиває критичне мислення та сприяє формуванню самостійності у навчанні.

Принцип індивідуального підходу до навчання реалізується через орієнтацію на зону найближчого розвитку учня. Якщо дитина наразі не в змозі виконати певне завдання, його слід адаптувати до рівня її можливостей. У випадках, коли учень не може самостійно виправити свої помилки в навчанні чи поведінці, замість зауважень доцільніше надати підтримку, що сприятиме поступовому розвитку (Масюк О., 2005).

Принцип оптимізації навчального процесу передбачає об'єднання зусиль учителя й учнів навколо спільних цілей для ефективного досягнення результатів навчання. Це вимагає скоординованої роботи, спрямованої на пошук і впровадження способів підвищення якості освіти. Процес оптимізації відбувається під впливом особистісних чинників, зокрема вольових, емоційних та інтелектуальних аспектів, які є ключовими передумовами для розвитку.

З одного боку, ці особистісні характеристики створюють основу для успішного формування ціннісного самоствавлення молодших школярів. З іншого боку, у процесі усвідомлення й прийняття себе як цінності дитина не лише розвиває позитивне ставлення до себе, але й стимулює власний особистісний розвиток. Таким чином, оптимізація навчального процесу сприяє гармонійному розвитку як когнітивної, так і емоційної сфер особистості дитини.

Таким чином, педагогічна взаємодія повинна будуватися з урахуванням індивідуальних особливостей дитини, орієнтуючись на її унікальний досвід, цінності, мотиви, а також потреби та нахили. Важливо, щоб учень сприймав себе як центр освітнього процесу, що сприятиме ефективному засвоєнню знань і розвитку особистості.

Отже, навчальна діяльність виступає провідним чинником формування ціннісного самоствавлення молодших школярів, оскільки вона забезпечує розвиток самооцінки, рефлексії, пізнавальних інтересів і соціальної взаємодії. Через навчання дитина вчиться усвідомлювати свою цінність як особистості, розвиваючи впевненість у собі, мотивацію до самовдосконалення та здатність до позитивного сприйняття себе.

До умов, які сприяють ефективній взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів у формуванні особистості, можна віднести такі:

Внутрішні (психологічні) фактори:

- *позитивна Я-концепція*, яка формує у дитини впевненість у собі та її унікальності;
- усвідомлення власної компетентності, що підвищує здатність до самореалізації.

Зовнішні (педагогічні) фактори:

- створення *позитивного емоційного фону*, що сприяє комфорту та довірі;
- *безумовне прийняття* і поважне ставлення до дитини з боку значущих осіб;

- організація навчального процесу, що базується на принципах глибокої взаємодії, співпраці та співтворчості;
- використання *демократичного стилю спілкування* з учнями;
- виконання вчителем ролі фасилітатора, що сприяє самостійності учня;
- урахування інтересів, нахилів і потреб кожної дитини;
- забезпечення *успішності навчання* через орієнтацію на досяжні завдання;
- навчання без традиційного оцінювання балами, що знижує стрес і мотивує до саморозвитку.

Такі умови створюють середовище, яке підтримує гармонійний розвиток особистості дитини, підвищуючи її впевненість у власних силах і забезпечуючи позитивний досвід навчання.

Критеріями розвитку ціннісного самоствавлення у молодших школярів в навчальній діяльності можна вважати наступні:

- 1) *Позитивний образ «Я» і адекватно висока самооцінка.* Це передбачає прийняття себе таким, яким дитина є, безумовну любов до власної особистості, довіру до свого внутрішнього світу та організму.
- 2) *Позитивне самоствавлення.* Це включає доброзичливе і шанобливе ставлення до себе, а також прагнення до розвитку.
- 3) *Впевненість у собі.* Ґрунтується на вірі у свої можливості, почутті власної гідності та самоповаги.

У залежності від того, наскільки виражені ці критерії у молодших школярів, можна виділити різні рівні розвитку ціннісного самоствавлення. Це дає змогу оцінювати динаміку особистісного зростання та формувати подальші педагогічні стратегії.

Отже, формування ціннісного самоствавлення молодших школярів у процесі навчальної діяльності є результатом цілеспрямованої організації педагогічного впливу, який ґрунтується на створенні сприятливих умов. Ключовими чинниками у цьому процесі виступають:

Створення ситуацій успіху в навчальному процесі. Відчуття успіху сприяє формуванню у дітей впевненості у власних силах, стимулює позитивне ставлення до навчання та мотивує до подальших досягнень. Ситуація успіху допомагає долати страх невдачі, сприяє емоційному комфорту та розвитку позитивного «Я-образу».

Орієнтація оцінної діяльності на підвищення самооцінності учнів. Педагогічна оцінка, спрямована на підкреслення досягнень, а не недоліків, формує позитивне самоставлення, зміцнює самооцінку та розвиває внутрішню мотивацію. Акцент на прогресі та індивідуальних досягненнях допомагає дитині усвідомити свою унікальність і значущість.

Таким чином, поєднання цих двох підходів сприяє гармонійному розвитку особистості молодших школярів, формуючи у них впевненість у собі, самоповагу та почуття власної цінності. Це є основою для їх подальшого успішного навчання та особистісного зростання.

2.2. Створення ситуацій успіху в навчальному процесі з метою формування ціннісного самоставлення молодших школярів

Створення ситуацій успіху в навчальному процесі дозволяє учням відчувати власну значущість, формує впевненість у своїх силах і мотивує до подальшого саморозвитку.

Оскільки навчальна діяльність у молодшому шкільному віці є основною формою активності, самоповага учня значною мірою залежить від його впевненості у власних навчальних здібностях. Усе, що робить школяр, розглядається крізь призму успішності виконання навчальних завдань, що визначає його ставлення до себе та мотивацію.

Для формування позитивного самоставлення навчальна діяльність повинна супроводжуватися позитивними емоціями, які сприяють посиленню мотивації досягнень і формуванню бажання навчатися. Успіх у навчанні не лише підвищує поточну самооцінку, а й позитивно впливає на формування

реалістичної самооцінки учня, що є важливим чинником його гармонійного розвитку.

Успішне виконання завдання сприяє зростанню впевненості у собі, що, у свою чергу, дозволяє дитині усвідомити свою компетентність і потенціал. Це допомагає школяру формувати здатність ефективно планувати і регулювати власну поведінку, спрямовану на досягнення нових успіхів. Такий процес зміцнює віру у власні можливості та стимулює подальший розвиток.

Досліджуючи проблему успіху, науковці пов'язували її із діяльністю учнів (І.Бех, І.Зязюн, Г.Костюк, Д.Аткінсон, Х.Хекхаузен, У.Глассер, Л.Ткачук та ін.); з емоціями, що виникають під час успіху (К.Ізард, Б.Ейплард, В.Франкл, В.Леві, Д.Карнегі та ін.).

Енциклопедичні джерела визначають успіх як двовимірне явище. З одного боку, це позитивний результат людської діяльності в конкретній галузі суспільного чи громадського життя, а з іншого — схвальне сприйняття цих досягнень оточенням.

Філософський аналіз успіху охоплює кілька аспектів: *соціально-культурне розуміння*, яке спирається на соціально-гносеологічний аналіз, розглядаючи успіх у контексті суспільних норм, цінностей і взаємодій; *історичний підхід*, який досліджує еволюцію поняття «успіх» у різні історичні періоди; *побутове усвідомлення*, що пов'язує успіх із самореалізацією особистості, досягненням власних цілей і відчуттям задоволення від виконаного (Шинкарук В., 2002).

Отже феномен успіху розглядають у контексті як особистісного, так і соціального явища.

Сучасна тлумачні словники трактують успіх як «позитивний результат діяльності, значні досягнення, громадське визнання та схвалення чого-небудь»; «удача у досягненні поставлених цілей, суспільне визнання та гарні результати в роботі або навчанні».

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що поняття «ситуація успіху» не має єдиного усталеного визначення. Загалом, модель

ситуації успіху традиційно розглядається як оптимальне поєднання умов, що забезпечують:

- досягнення поставлених навчальних цілей;
- позитивні емоції та переживання учня, пов'язані з його результатами;
- високу соціальну оцінку й визнання індивідуальних досягнень з боку оточення.

Отже, ситуацію успіху можна визначити як *особистісно значуще навчальне досягнення, що супроводжується соціальним визнанням і відчуттям радості від досягнутого результату*. Такий підхід підкреслює її важливість як у внутрішньому розвитку особистості, так і у формуванні її ціннісного самоставлення.

Важливість створення умов для радості від праці й успіху у навчанні є ключовою заповіддю педагогіки, спрямованої на гармонійний розвиток дитини. Основою цього підходу є здатність педагога викликати у дітей відчуття гордості, власної гідності та віри у свої сили.

В.Сухомлинський наголошував: «Не повинно бути учнів, які почуваються нещасними через думку, що вони ні на що не здібні». Успіх у навчанні є потужним джерелом внутрішньої енергії дитини, яка допомагає долати труднощі та підтримує бажання навчатися. Саме успішність учня стає основою для формування у нього позитивного ставлення до навчання та життя загалом» (Сухомлинський В.О.)

Педагог підкреслював, що від майстерності, мудрості, мистецтва та вміння вчителів залежить не лише знання, а й здоров'я, характер, інтелектуальний розвиток, місце в суспільстві та майбутнє щастя підростаючого покоління. Відповідальність за це лежить на дорослих, особливо на вчителях, чия роль у формуванні особистості учнів є вирішальною.

Таким чином, педагогічна діяльність повинна бути спрямована на створення атмосфери успіху та підтримки, яка дозволяє кожній дитині відчути свою цінність, подолати страх невдач і знайти радість у навчанні.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження підтверджують, що без переживання успіху особистість не може повноцінно оцінювати свій рівень саморозвитку та прагнути до інтелектуального і морально-етичного вдосконалення. Переживання успіху виступає важливим мотиваційним чинником, що формує у дитини позитивне ставлення до себе і до своєї діяльності.

Ситуація успіху має значний виховний потенціал. Вона забезпечує учню можливість зберігати самоповагу, досягаючи гармонійного співвідношення між поставленими цілями, докладеними зусиллями і отриманими результатами. Також важливо враховувати баланс між педагогічною вимогливістю і реальними можливостями учня.

Цей підхід дозволяє не лише сприяти ефективному навчанню, а й підтримувати розвиток особистості, яка впевнено йде до нових досягнень, зберігаючи внутрішню гармонію і мотивацію до самовдосконалення.

У основі створення «ситуації успіху» лежить особистісно-орієнтований підхід до навчання та виховання, що спрямований на розвиток внутрішнього світу дитини та духовне вдосконалення. Ключовим моментом є те, що успіх досягається лише тоді, коли сам учень сприймає отриманий результат як значущий і вважає його власним досягненням.

Ефективне співробітництво між учителем і учнем, засноване на партнерських відносинах, співдружності та співтворчості, значно підвищує ймовірність створення «ситуації успіху». Саме така взаємодія створює сприятливі умови для виявлення та розвитку творчого потенціалу дітей, допомагаючи їм реалізувати свої можливості.

Відносини між учителем і учнем повинні бути доброзичливими та творчими. У такій атмосфері немає місця страху, панує радість спілкування, повага до права на власну думку і забезпечується підтримка кожної дитини.

Саме ця взаємодія стає основою для успішного навчання, розвитку особистості та формування впевненості в собі.

Негативне ставлення до навчання часто виникає внаслідок відсутності успіху та визнання потенційних можливостей учня як з боку вчителя, так і шкільного колективу. Це підкреслює важливість педагогічного підходу, спрямованого на підтримку та розвиток особистості кожного учня.

У цьому контексті перед педагогом постає ключове завдання — створювати і ефективно керувати ситуаціями, що сприяють позитивній самореалізації учнів. Це передбачає:

- забезпечення умов, у яких кожна дитина може проявити свої сильні сторони;
- підтримку позитивної мотивації через визнання досягнень;
- розвиток віри учнів у власні можливості шляхом створення ситуацій успіху.

Стиль педагогічної діяльності, як цілісна, стійка система засобів і методів, які педагог застосовує в різних умовах для досягнення оптимального результату, є ще одним вагомим фактором впливу на формування ціннісного самоставлення молодших школярів. Ця система включає стиль управління, саморегуляції та спілкування. Якщо мотивація забезпечує вольові зусилля, що активізують діяльність учнів, то стиль роботи педагога формує суб'єктивне сприйняття успішності та впливає на ефективність навчального процесу.

Авторитарний і авторитарний стилі відрізняються жорстким контролем і директивністю, через що учні позбавлені психологічної підтримки. Учитель у таких умовах більше зосереджується на дотриманні правил і виконанні наказів, ніж на розвитку самоствердження та творчості учнів. Це призводить до того, що ситуації успіху стають рідкісними або зовсім відсутні.

Ігноруючий і непослідовний стилі інколи можуть випадково створювати ситуації успіху, але такі випадки є хаотичними, не мають системності й, найчастіше, не закріплюються, що унеможливорює їхній довготривалий вплив.

Конформний стиль може сприяти створенню умов для успіху завдяки гнучкості педагога, але за відсутності чіткої педагогічної позиції та належного рівня поваги з боку учнів ситуація успіху може втрачати свою цінність.

Таким чином, для ефективного створення і підтримки ситуацій успіху у навчанні потрібен педагогічний стиль, який поєднує гнучкість, системність і підтримку, забезпечує повагу до учнів і, водночас, формує їхню повагу до вчителя. Лише за таких умов можна досягти гармонійного розвитку особистості учнів і підвищення їхньої успішності.

Демократичний стиль педагогічної діяльності є ідеальним для створення ситуацій успіху, оскільки він базується на високій увазі до потреб учнів, врахуванні їхніх думок та прагненні до рівноправного діалогу. Учитель, який використовує цей стиль, прагне зрозуміти своїх учнів, переконати їх у значущості навчання та створити атмосферу співпраці, що сприяє взаємній довірі та повазі.

Готовність вчителя до створення ситуацій успіху залежить від ряду чинників, серед яких:

- *наукова, педагогічна та методична підготовка* (грунтовні знання та володіння сучасними методами навчання дозволяють створювати ефективні умови для успіху учнів);
- *педагогічний досвід* (знання особливостей учнів та уміння адаптувати навчальний процес до їхніх потреб є важливими складовими успішної діяльності);
- *мотивація педагога* (бажання покращити результати навчання, створити позитивну атмосферу в класі та сприяти гармонійному розвитку учнів є рушійною силою для організації ситуацій успіху);
- *індивідуальний підхід* (здатність вчителя бачити у кожному учні унікальну особистість та адаптувати свою роботу до її індивідуальних потреб і можливостей є ключовим фактором).

Таким чином, демократичний стиль у поєднанні з професійною підготовкою та щирим прагненням підтримати учнів створює оптимальні

умови для формування у дітей впевненості, самоповаги та бажання досягати нових висот.

Для створення сприятливого психологічного клімату на уроці корисним є використання методів комунікативної діяльності, таких як «розминка», які сприяють згуртуванню учнів, стимулюють їх до спілкування, формують довірливі відносини та створюють атмосферу радості й підтримки як для себе, так і для однокласників.

На початку уроку можна використовувати розминки, які спрямовані на активізацію емоційного стану учнів і створення позитивного настрою:

«Спіймай мій настрій» — обмін позитивними емоціями між учнями.

«Давайте привітаємось» — дружні привітання для створення атмосфери єдності.

«Закінчи речення» — вправа на розвиток уяви та вираження думок.

«Піднеси настрій» — підтримка позитивних емоцій.

«Збираємо добрі слова» — формування позитивного ставлення до себе й оточуючих.

Протягом уроку та наприкінці можна проводити розминки, які допомагають дітям осмислювати ситуації, виражати свої емоції та оцінювати події:

«Уяви-покажи-розкажи» — розвиток творчих здібностей і невербального спілкування.

«Придумай веселий кінець» — стимулювання фантазії та оптимізму.

«Ми – фантазери» — активізація творчого мислення.

«Добре-погано» — навчання оцінювати ситуації з різних точок зору.

«А що думаєте ви?» — заохочення до обговорення й висловлення власної думки.

Такі розминки не лише створюють позитивний емоційний фон на уроці, але й сприяють формуванню у дітей комунікативних навичок, емпатії, вміння працювати в команді та висловлювати свої переживання. Це допомагає зробити навчання цікавішим, комфортнішим і ефективнішим.

Для створення ситуації успіху в початковій школі вчитель може практикувати різноманітні прийоми та методи, які сприяють розвитку впевненості учнів у своїх силах і формують позитивне ставлення до навчання.

1. Створення ситуацій успіху через завдання:

- індивідуалізація завдань. (розробляти завдання відповідно до рівня підготовки кожного учня, поступово ускладнюючи їх у міру досягнення успіхів);
- диференційовані завдання (пропонувати завдання різної складності, щоб кожен учень міг обрати той рівень, який відповідає його можливостям);
- покрокова робота (розділяти складне завдання на кілька етапів, щоб учні могли досягати успіху на кожному з них).

2. Позитивна оцінка і заохочення

- акцент на досягненнях (підкреслювати навіть найменші успіхи учня, заохочувати похвалою, підбадьорювати словами: «У тебе це чудово вийшло!» або «Ти зробив гарний прогрес!»);
- неформальне оцінювання (використовувати заохочувальні позначки (зірочки, смайлики, наклейки) замість традиційних оцінок);
- похвала за зусилля; (зосереджуватись на тому, як учень старається, а не лише на результатах).

3. Емоційна підтримка

- створення доброзичливої атмосфери (підтримувати учнів, допомагати долати страх перед помилками);
- індивідуальні бесіди (проводити короткі мотиваційні розмови з учнями, які мають труднощі, підкреслюючи їхній потенціал);
- робота над самооцінкою (допомагати дітям виявляти їхні сильні сторони та пишатися своїми успіхами).

4. Використання інтерактивних методів

- ігрові ситуації, (проваджувати ігри та вправи, які дозволяють учням проявити себе й відчути радість від участі);

- групова робота. (залучати дітей до колективних проєктів, де кожен може внести свій внесок і досягти успіху разом із командою);
- креативні завдання (давати можливість учням висловлювати свої ідеї через малювання, розповіді, театральні постановки);

5. Організація рефлексії

- «Що вийшло найкраще?» Наприкінці уроку запропонувати учням поділитися, що у них сьогодні вдалося.
- «Дерево успіху». Створити плакат або стенд, де учні можуть записувати свої досягнення.
- «Денні/тижневі підсумки». Виділяти час для обговорення успіхів кожного учня.

6. Впровадження проєктної діяльності

- міні-проєкти (залучати дітей до виконання невеликих творчих завдань, які вони можуть презентувати однокласникам);
- особисті досягнення (дозволити учням демонструвати свої таланти, наприклад, у читанні, співі або розповіданні історій);

7. Спеціальні вправи на розвиток успіху

- «Скринька досягнень». Кожен учень записує свої досягнення на аркуші й зберігає у спільній скриньці. Наприкінці тижня скринька відкривається, і всі разом обговорюють досягнення.
- «Комплімент за день». Учні пишуть один одному компліменти або добрі слова, які допомагають відчувати себе важливими.

8. Педагогічна взаємодія

- співпраця з батьками (розповідати батькам про успіхи дітей, заохочуючи підтримку вдома);
- діалогічне спілкування (створювати умови для вільного висловлювання учнями своїх думок і почуттів без страху бути осудженими).

Такі методи допоможуть формувати в учнів позитивне ставлення до навчання, сприятимуть розвитку їхньої самооцінки, впевненості у собі та бажання досягати нових успіхів.

Організація навчального процесу повинна ґрунтуватися на визнанні дитини як унікальної і цілісної особистості. У центрі навчально-виховного процесу має стояти учень, якого слід підтримувати у прагненні максимально реалізувати свій потенціал, досягти саморозкриття та самоактуалізації. Така особистість характеризується відкритістю до нових знань і досвіду, готовністю до свідомих рішень та відповідального вибору в різноманітних життєвих ситуаціях.

Головна мета педагогічної діяльності полягає в активізації внутрішніх ресурсів дитини — її талантів, здібностей та енергії. Завдання вчителя полягає у створенні умов для їхнього розкриття, сприяння гармонійному розвитку особистості, яка вміє приймати себе, усвідомлює свою унікальність і визнає власну цінність.

Для того, щоб дитина повірила у свої можливості, важливо використовувати підтримувальні та мотивуючі висловлювання, які сприяють формуванню впевненості, зниженню страху перед невдачами і стимулюють прагнення до саморозвитку. Наприклад:

- «Це дуже важливо, і я знаю, що в тебе неодмінно вийде!» «Я впевнений(а), що ти впораєшся, тому що ти справжній молодець!» «Ти це добре зробиш, я в тебе вірю!» *(з метою зміцнення віри в успіх);*
- «Навіть якщо цього разу не вийде – нічого страшного. Наступного разу все вдасться!» «Головне, що ти постарався. Помилки бувають у всіх, це теж досвід!» *(підтримка при невдачах);*
- «Тільки ти можеш мені допомогти з цим завданням!», «Саме ти здатний зробити це якнайкраще!» *(злучення до особливих завдань);*
- «Ось ця деталь у твоїй роботі виглядає дуже гарно!», «Дякую, ти сьогодні зробив велику частину роботи чудово!» *(похвала за часткові досягнення);*
- «Твоя думка цікава, і навіть якщо вона не зовсім правильна, вона змушує задуматися!», «Дякую за твою допомогу, вона була дуже важливою для мене!» *(визнання думок і зусиль);*

– «Я впевнений(а), що наступного разу в тебе все вийде ще краще. Постарайся!», «Мені дуже хочеться, щоб ти запам'ятав це і спробував знову!»(*заклик до подальших зусиль*).

Ці висловлювання допомагають створити позитивну атмосферу на уроці, підвищують мотивацію дітей і сприяють формуванню їхньої віри у власні сили. Вони підкреслюють значущість кожної дитини, її внеску та зусиль, навіть у разі невдачі.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що готовність вчителя до створення ситуації успіху в навчальному процесі молодших школярів є багатогранною і передбачає низку важливих аспектів. Зокрема:

Знання вікових особливостей учнів. Учитель повинен добре розуміти фізіологічні та психологічні особливості молодших школярів, які впливають на їхню навчальну активність, сприйняття інформації та поведінку.

Індивідуальний підхід. Необхідно мати бажання, навички та вміння застосовувати індивідуальний підхід до кожного учня, враховуючи його здібності, інтереси й потреби.

Ефективний зворотний зв'язок. Учитель має забезпечити постійний зворотний зв'язок, що дозволяє коригувати навчальний процес відповідно до прогресу та реакцій учнів.

Стимулювання до навчання. Важливо мотивувати учнів до засвоєння навчальної інформації, роблячи її цікавою, доступною та значущою для них.

Створення і підтримка ситуації успіху. Використовуючи особливості своєї профільної дисципліни, педагог повинен створювати умови, які сприяють досягненню учнями успіху, та підтримувати їх у подальших спробах самореалізації.

Направлення діяльності колективу. Вчитель має спрямовувати життєдіяльність учнівського колективу у позитивному напрямку, створюючи сприятливу атмосферу взаємодії й підтримки.

Подолання страху перед невдачею. Особливу увагу слід приділяти роботі з учнями, які відчують панічний страх перед можливістю поразки,

допомагаючи їм долати ці переживання й перетворювати їх на стимул для розвитку.

Таким чином, навчальна діяльність повинна бути спрямований на підтримку і розвиток індивідуальності дитини, формування в неї здатності до самостійного мислення, прийняття рішень і досягнення гармонії із собою та світом.

2.2.Спрямування оцінної діяльності на підвищення самоцінності молодших школярів

Оцінки-бали мають значний вплив на самолюбство дітей, що може викликати небажані наслідки. Основна небезпека полягає у тому, що прагнення отримати гарну оцінку настільки опановує свідомістю учнів, що процес навчання зводиться до гонитви за високими балами. Це спотворює основну мету навчання, знижуючи цінність пізнавальної діяльності.

Підвищення мотиваційної ролі балів негативно впливає на розвиток пізнавального інтересу. Учні, боячись отримати низькі оцінки за помилки, стають менш ініціативними, що перешкоджає їхній успішності та формуванню впевненості у власних силах. Страх перед оцінюванням може гальмувати розвиток творчості та самостійності школярів.

У нормативних документах МОН України оцінювання визначається як: «процес встановлення рівня навчальних досягнень учня/учениці в оволодінні змістом предмета відповідно до вимог чинних навчальних програм».

Сучасні визначення науковці, описують дане поняття з орієнтуванням на компетентнісний підхід: «Оцінювання — процес, що визначає рівень досягнутих навчальних успіхів і містить два компоненти: оцінювання як процес, що відбувається на всіх етапах навчання, і бал, що фіксує підсумки перевірки знань, умінь, навичок і компетентностей» (О. Ляшенко, 2021).

Проблема оцінювання учнів у початковій школі на уроках іноземної мови є надзвичайно актуальною, оскільки оцінка впливає не лише на навчальні

досягнення, але й на розвиток особистості учня в цілому. Як зазначає відомий педагог О.Савченко, оцінювання можна розглядати з кількох позицій, кожна з яких має важливе значення для навчального процесу:

- *орієнтувальна функція* (оцінка виконує роль інструмента, що сприяє організації розумової роботи учня. Вона допомагає дитині усвідомити, як проходить процес навчання, і зрозуміти рівень своїх знань, тим самим сприяючи розвитку мета пізнання (усвідомлення власних дій і процесів мислення);
- *стимулювальна функція* (оцінка впливає на афективно-вольову сферу учня через переживання успіху або невдачі. Цей вплив формує бажання вдосконалюватися, ставити цілі, приймати рішення й будувати стосунки. Позитивна оцінка здатна мотивувати до подальших зусиль, тоді як надмірно критична може стримувати ініціативу).

О.Я. Савченко підкреслює, що під «оцінкою» слід розуміти не лише формальний бал, але й будь-які оцінні судження педагога, висловлені в процесі навчання. Ці судження мають особливе значення для початкової школи, оскільки саме вони створюють емоційний фон уроку і впливають на сприйняття дитиною власних можливостей (Савченко О.Я., 2012).

Таким чином, оцінювання у початковій школі має бути спрямоване на підтримку пізнавального інтересу, розвиток впевненості у своїх силах і формування позитивного ставлення до процесу навчання. Для цього важливо, щоб педагог використовував оцінку як інструмент підтримки, орієнтуючись на індивідуальні особливості кожного учня.

Також, навчання важливо організовувати таким чином, щоб воно стимулювало внутрішню мотивацію, інтерес до знань і бажання вчитися заради саморозвитку, а не лише задля отримання балів. Це можна досягти шляхом створення ситуацій успіху, позитивної атмосфери співпраці та заохочення пізнавальної активності без акценту на формальному оцінюванні.

Окрім оцінки академічних знань, важливо звертати увагу на особисті досягнення дитини в процесі навчання. Наприклад, якщо дитина проявляє

наполегливість або долає страх відповідати на запитання перед класом, важливо це підкреслити і похвалити. Така підтримка допомагає дитині відчувати, що її цінують у колективі, сприяє формуванню позитивної самооцінки та ще більше підвищує мотивацію до навчання.

Процес оцінювання є невід'ємною частиною навчання і має значний вплив на самооцінку учнів. Залежно від того, як воно проводиться і як діти його сприймають, оцінювання може бути джерелом мотивації та самоповаги або ж джерелом стресу та низької самооцінки.

Традиційні системи оцінювання, засновані на бальній системі, часто зосереджуються на результатах, а не на процесі навчання. Як наслідок, діти, які отримують низькі оцінки, схильні відчувати себе невпевнено і мають низьку самооцінку. Водночас діти, які отримують високі оцінки, можуть стати надмірно залежними від зовнішнього оцінювання і втратити внутрішню мотивацію до навчання.

Альтернативні форми оцінювання, такі як формувальне оцінювання, оцінювання на основі критеріїв та самооцінювання, можуть допомогти дітям розвинути більш об'єктивну та адекватну самооцінку. Формувальне оцінювання забезпечує безперервний зворотний зв'язок між учителем та учнем, що дозволяє дітям зрозуміти свої сильні та слабкі сторони і побачити прогрес у навчанні. Оцінювання фокусується на процесі навчання і допомагає дітям розвивати критичне мислення та саморефлексію (Полонська В., 2019).

Оцінювання за конкретними критеріями дозволяє дітям чітко розуміти вимоги до їхньої роботи і те, як вони можуть покращити свої результати. Це допомагає їм розвивати почуття незалежності та брати на себе відповідальність за власні досягнення.

Самооцінювання та оцінювання однолітками – ще один важливий спосіб розвитку впевненості в собі. Коли діти вчаться оцінювати власну роботу та роботу однокласників, вони розвивають навички критичного мислення та самоконтролю. Самооцінка дозволяє дітям визнати свої сильні сторони та

сфери, які потребують вдосконалення, що сприяє розвитку адекватної самооцінки та впевненості в собі.

Рефлексія – це здатність аналізувати свою поведінку, оцінювати її наслідки та робити висновки на майбутнє. Вона є важливим елементом у процесі розвитку самосвідомості, оскільки допомагає дітям усвідомити свої сильні та слабкі сторони, зрозуміти, як їхня поведінка впливає на інших, а також визначити свої цінності.

Корисним інструментом у процесі розвитку ціннісного ставлення також може бути запровадження навчальних журналів і журналів рефлексії. Учні можуть записувати свої думки про те, чого вони навчилися, і аналізувати, що було зроблено добре, а що потребує вдосконалення. Це допомагає дітям критично оцінювати свої досягнення і зосереджуватися на прогресі та результатах.

Формування навичок саморефлексії може відбуватись через аналіз власних дій та досягнень, коли діти вчаться розуміти свої сильні та слабкі сторони, що сприяє формуванню реалістичної самооцінки та позитивного самоставлення.

Розвиток самооцінки в учнів молодшої школи тісно пов'язаний із оціночною діяльністю вчителя. Позитивне ставлення педагога до дитини, демонстрація віри у її здібності та підтримка в навчанні є ключовими факторами, які сприяють формуванню здорової самооцінки.

Самооцінка формується тоді, коли учень відчуває підтримку та впевненість, що його зусилля мають значення. Учитель, який допомагає дитині усвідомити її потенціал, стимулює її до самостійності та саморозвитку.

Таким чином, педагогічний процес має бути побудований таким чином, щоб:

- контроль з боку вчителя забезпечував напрямок діяльності учня, але не обмежував його ініціативу.
- організація навчальної діяльності відбувалася через підтримку незалежних і самостійних дій учнів.

- педагогічна підтримка допомагала дитині пройти унікальний шлях свого соціального і морального розвитку, заохочуючи її до самостійного вирішення завдань і прийняття рішень.

Цей підхід дозволяє не лише формувати адекватну самооцінку, але й сприяє гармонійному особистісному розвитку дитини, підготовлюючи її до подальших життєвих викликів.

У дітей із завищеною самооцінкою часто формується викривлене сприйняття власної особистості, створюється ідеалізований образ «Я», який не відповідає реальному потенціалу та значущості для оточення. Такі діти зазвичай емоційно відкидають будь-що, що може поставити під сумнів їхнє уявлення про себе. Як наслідок, це призводить до неправильного сприйняття дійсності, в якому переважають емоційні реакції над раціональним осмисленням. Часто такі діти стикаються з труднощами у спілкуванні.

Формування адекватної самооцінки багато в чому залежить від ставлення дорослих. Їхня зацікавленість, похвала та підтримка стимулюють пізнавальну активність дитини. Проте важливо уникати хвали за досягнення, яких дитина досягла без докладання власних зусиль — фізичних чи розумових. Надмірне схвалення, незалежно від реальних результатів, може призвести до формування неадекватної самооцінки, що негативно впливає на соціалізацію та здатність до взаємодії з іншими людьми.

Для дітей із завищеною самооцінкою рекомендується знижувати емоційну та м'язову напругу за допомогою релаксаційних вправ, які можуть бути інтегровані у навчальну діяльність. Це допоможе гармонізувати їхній емоційний стан і покращити взаємодію з оточенням (Ніколенко В.В., 2021).

Діти з негативною самооцінкою часто стикаються з труднощами практично у всіх сферах своєї діяльності. Вони зазвичай відчують підвищену тривожність, мають низький рівень адаптації до життєвих обставин і відчують труднощі у встановленні контактів із однолітками.

У деяких випадках діти, які отримують постійну негативну оцінку у сімейному середовищі, намагаються компенсувати це у взаємодії з

ровесниками. Вони прагнуть домінувати та бути першими у будь-якій діяльності, але в разі невдачі можуть демонструвати агресію до однолітків, переносячи на них свої негативні емоції. Це може призвести до конфліктної поведінки, що шкодить і їм самим, і їхньому соціальному оточенню.

Такі діти знаходяться у зоні ризику деструктивної поведінки, яка може бути спрямована як на себе, так і на інших. Через це їхній потенціал часто залишається нереалізованим. У зв'язку з цим виникає гостра потреба у наданні своєчасної соціальної та психологічної підтримки дітям із цієї категорії, щоб допомогти їм подолати внутрішні труднощі, розвинути впевненість у собі та покращити взаємини з оточенням (Ніколенко В.В., 2021).

Для розвитку адекватної самооцінки молодших школярів у процесі навчання доцільно використовувати педагогічні методи та прийоми, які сприяють усвідомленню власних досягнень і підтримують позитивне ставлення до себе. Одним із таких прийомів є алгоритм рефлексії наприкінці уроку:

1) *Рефлексія результатів роботи (символічна оцінка уроку).* Завершуючи урок, учитель пропонує кожному учню згадати, що саме вони робили протягом заняття і що вдалося найкраще. Це сприяє усвідомленню успіхів і формуванню зв'язку між зусиллями та результатами.

Дітям пропонується обрати для себе позначку, яка б відображала їхній емоційний стан і задоволеність від роботи на уроці: Якщо учень задоволений собою та своїми досягненнями, він може намалювати у щоденнику зелений кружечок або посмішку. Якщо під час уроку було складно, але зусилля приносили частковий успіх, можна обрати жовтий кружечок або нейтральне обличчя. Якщо урок був дуже складним і багато чого не вдалося, позначкою може стати червоний кружечок або сумне обличчя.

Цей метод дозволяє учням самостійно оцінити свої зусилля та результати, не порівнюючи себе з іншими. Він також допомагає учителю краще зрозуміти емоційний стан дітей та їхнє сприйняття навчального

процесу. Така форма рефлексії сприяє розвитку внутрішньої мотивації, адекватної самооцінки та впевненості у власних силах.

2) Для розвитку самооцінки у молодших школярів можна провести спеціальний урок, присвячений роботі з *самопізнанням і аналізом власної діяльності*. Під час планування такого уроку слід включити прості завдання, які разом із дітьми аналізуються за допомогою таких етапів:

Запитання для обговорення.

Учитель ставить учням запитання, які допомагають зрозуміти сутність виконаного завдання:

- «Яке завдання ви отримали?»
- «Що саме потрібно було зробити?»

Самоаналіз виконаної роботи. Після цього діти переглядають свої роботи і відповідають на запитання:

- «Чи погоджуєтесь ви з тим, що завдання виконано?»

Це дозволяє дітям об'єктивно оцінити свої зусилля і результат.

Нагорода за виконане завдання. Дітям, які вважають, що вони впоралися із завданням, пропонується заохотити себе, намалювавши позначку: наприклад, посмішку або зелений кружечок, щоб підкреслити успіх.

Такий підхід допомагає дітям навчитися аналізувати власні досягнення, усвідомлювати свої зусилля та формувати позитивне ставлення до результатів своєї роботи. Це сприяє розвитку впевненості у власних силах і формуванню адекватної самооцінки.

3) *Технології саморозвивального навчання орієнтовані на формування у школярів навичок самооцінювання*. До цих технологій належать прийоми, такі як «Самопризначення», «Крок вперед», «Мій секрет», а також різноманітні творчі завдання та вправи із самодіагностики. Наприклад, учням можна запропонувати виконати творче завдання, використовуючи різні матеріали та техніки, як-от «Мої здібності», «Я малюю своє життя» чи «Мої мрії».

Прийом «Крок вперед» може бути використаний як на початку, так і в кінці уроку. У рамках цієї вправи учнів запрошують розповісти, у чому вони стали краще, що нового вони опанували, у чому змогли досягти прогресу тощо.

Практика подібних вправ дозволяє кожній дитині висловити свої думки про те, що вона цінує в собі, що приносить їй впевненість у власних силах. Важливим аспектом є вміння не лише говорити про свої сильні сторони, але й усвідомлювати і приймати свої недоліки. Це сприяє кращому розумінню себе і формуванню адекватної самооцінки.

Для розвитку самооцінки та ціннісного самоставлення молодших школярів учитель має враховувати наступні аспекти оцінювання:

1) *Стимулювання навчальної діяльності* (оцінка повинна не лише фіксувати результат, а й мотивувати учня до подальшого пізнання, підтримувати його інтерес до навчання).

2) *Аналіз динаміки успіхів* (порівняння поточних результатів із попередніми досягненнями учня допомагає показати прогрес і акцентувати увагу на його зусиллях та розвитку).

3) *Прозорість оцінювання* (учитель має пояснювати школяру причини виставлення конкретної оцінки, щоб дитина розуміла, що саме вплинуло на її результат).

4) *Актуалізація самооцінки* (включення завдань, які сприяють рефлексії, допомагає дитині усвідомлювати сильні та слабкі сторони своєї роботи, аналізувати власний внесок і результати).

5) *Самостійне оцінювання* (учням слід надавати можливість самостійно оцінювати свої класні чи домашні роботи перед тим, як вони будуть перевірені вчителем. Це розвиває здатність до самоаналізу).

6) *Співставлення оцінок*. (ісля перевірки роботи педагог має обговорити з учнем збіги чи розбіжності між його власною оцінкою та оцінкою вчителя, що допоможе краще зрозуміти критерії оцінювання).

7) Використання похвали (у роботі з учнями, які мають занижену самооцінку, похвала відіграє ключову роль. Вона допомагає підтримувати віру в себе та стимулює до подальшого розвитку).

Дотримання цих принципів сприяє формуванню в учнів адекватної самооцінки, впевненості у своїх можливостях і позитивного ставлення до процесу навчання.

Також, залучення молодших школярів до оцінної діяльності має важливе значення для формування їхнього ціннісного самоставлення. Цей процес сприяє усвідомленню учнями власної значущості, формує вміння аналізувати свої дії та їх результати, а також розвиває здатність об'єктивно оцінювати себе й оточуючих.

Основні аспекти важливості залучення до оцінної діяльності:

- Формування самооцінки. Коли учні самостійно оцінюють свої досягнення, вони вчаться аналізувати власну діяльність, усвідомлювати свої сильні й слабкі сторони. Це сприяє формуванню адекватної самооцінки, яка є основою позитивного ставлення до себе.

- Розвиток рефлексивних навичок. Оцінна діяльність допомагає дітям замислюватися над тим, як вони працювали, які зусилля докладали і що могли б зробити краще. Рефлексія є ключовим елементом самопізнання і розвитку внутрішньої мотивації.

- Зміцнення впевненості у собі. Можливість оцінити свої досягнення та побачити власний прогрес дає учням впевненість у своїх силах, що, своєю чергою, мотивує до подальшого вдосконалення.

- Формування відповідальності. Залучення до оцінювання навчає дітей брати відповідальність за свої результати. Вони починають розуміти, що їхній успіх залежить від власних зусиль і підходу до роботи.

- Розвиток критичного мислення. Аналізуючи свої роботи або роботи однокласників, діти вчаться робити висновки, виділяти критерії оцінювання та застосовувати їх на практиці. Це сприяє формуванню навичок критичного мислення.

– Сприяння соціалізації. Обговорення оцінок у колективі вчить дітей приймати конструктивну критику, поважати думки інших і висловлювати власну точку зору. Це формує позитивні навички комунікації та взаємодії.

– Створення ситуації успіху. Участь у процесі оцінювання дозволяє дітям відчувати радість від досягнутих результатів і стимулює їх до нових звершень.

Практичні рекомендації щодо залучення молодших школярів до оцінної діяльності:

- Включати завдання для самоперевірки та самооцінки.
- Організовувати обговорення результатів роботи в групах чи парах.
- Пропонувати учням виставляти символічні оцінки (зірочки, кружечки) своїм досягненням.
- Проводити рефлексію наприкінці уроку, де діти можуть розповісти, що вдалося найкраще.

Для залучення молодших школярів до оцінної діяльності з метою формування ціннісного самоставлення можна використовувати наступні педагогічні прийоми, які б сприяли цій меті.

1) Група словесних прийомів є важливим інструментом у діалозі між дорослим і молодшим школярем, особливо у процесі формування самооцінки. Дорослий для дитини є авторитетом, чий слова мають великий вплив. Тому всі оцінні судження педагога повинні бути ретельно продуманими, щоб уникнути негативного впливу на самооцінку та сприйняття дитиною себе й оточення.

1. Прийом «Оцінка, не оцінка»

Суть цього прийому полягає у створенні позитивної емоційної атмосфери за допомогою підтримувальних фраз. Учитель акцентує увагу на досягненнях і зусиллях дітей, використовуючи такі висловлювання, як:

«Ми чудово попрацювали разом!»

«Це дуже гарне питання!»

«Тебе було приємно слухати!»

Коли дитина стикається з труднощами або невдачами, вчитель замість критики може підбадьорити її, наприклад:

«Сьогодні робота була зроблена не так добре, як зазвичай. Напевно, ти себе не дуже добре почував, адже я знаю, що ти здатний на більше!»

2. Рефлексія наприкінці уроку

Наприкінці уроку вчитель може запропонувати дітям відповісти на низку запитань, які сприятимуть аналізу їхньої діяльності:

- Що ми вивчали на уроці? Назвіть тему.
- Які завдання ти виконав без допомоги вчителя чи однокласників?
- Що було найважливішим на уроці?
- Що викликало труднощі чи залишилося незрозумілим?
- Що вийшло найкраще?

Відповідаючи на запитання, діти аналізують свої дії, успіхи та труднощі, що сприяє розвитку рефлексії та адекватної самооцінки. Учні отримують позитивний досвід самостійного аналізу своєї роботи, що допомагає їм усвідомлювати свої досягнення і визначати напрямки для вдосконалення.

Учитель отримує зворотний зв'язок про те, як діти сприймають матеріал, з якими завданнями впоралися, а що викликало труднощі. Це дозволяє краще розуміти потреби кожного учня та планувати подальшу роботу.

2) Окрім словесних прийомів, у навчальній діяльності ефективно застосовувати знакові зовнішні прийоми, які сприяють розвитку самооцінки та позитивного сприйняття власних досягнень.

1. Знакові прийоми «Дерево успіхів».

Учитель заздалегідь створює на великому ватмані «дерево знань» і пропонує дітям щодня оцінювати свої досягнення. Наприкінці дня учні вибирають і прикріплюють відповідний символ до дерева:

Зелене яблуко — день пройшов успішно, все вдалося.

Жовта квітка — були труднощі, але частково вдалося впоратися.

Червоний листок — сьогодні майже нічого не вийшло.

Такий підхід допомагає дітям відображати свої емоції та результати роботи в наочній формі, сприяючи самоаналізу і відчуттю прогресу.

2. «Листи самооцінки».

Учні можуть вести спеціальні записи про свої успіхи та труднощі. Наприклад, у кінці тижня вони записують, що вдалося, що хотіли б покращити, і які емоції це викликало. Це дозволяє відстежувати динаміку результатів, що сприяє формуванню адекватної самооцінки та розумінню власного прогресу.

3. Використання гри

Гра є потужним інструментом для формування позитивного сприйняття себе та інших. Ігрова діяльність допомагає дитині відчути себе частиною колективу, зменшити негативний досвід спілкування, який може виникнути через втрату довіри до оточення. Гра створює безпечний простір, де дитина може поступово навчитися довіряти іншим і відчувати підтримку. У процесі гри дитина вчиться помічати свої досягнення, що сприяє розвитку впевненості та гордості за себе.

Описані прийоми допомагають учням:

- візуалізувати свої результати, що сприяє кращому розумінню своїх досягнень і труднощів.
- підтримують позитивну атмосферу, сприяючи розвитку довіри й співпраці.
- стимулюють учнів до саморозвитку і самопізнання через аналіз своїх успіхів та емоцій.

Отже, залучення молодших школярів до оцінної діяльності є ефективним інструментом у розвитку їхньої особистості. Воно допомагає не лише в навчанні, але й у формуванні життєво важливих умінь, таких як самостійність, відповідальність та вміння співпрацювати.

Висновки до розділу 2

Навчальна діяльність є основним засобом формування ціннісного самоставлення молодших школярів, оскільки саме в цьому процесі дитина

пізнає себе, свої здібності та потенціал. У молодшому шкільному віці навчальна активність сприяє усвідомленню дитиною власних досягнень і можливостей, що є базою для розвитку самооцінки та самоповаги. Важливо забезпечити позитивну емоційну атмосферу на уроках, яка стимулює інтерес до навчання та сприяє гармонійному розвитку особистості.

Ситуації успіху є ефективним методом формування позитивного ставлення до себе. Вони дозволяють дитині відчувати радість від власних досягнень, зміцнюють впевненість у своїх силах і мотивують до подальших зусиль. Для створення ситуацій успіху необхідно враховувати індивідуальні особливості учнів, адаптувати завдання до їхніх можливостей і використовувати педагогічні прийоми, які підкреслюють навіть невеликі досягнення дитини.

Ключову роль у формуванні ціннісного само ставлення молодших школярів відіграє їх залучення до оцінної діяльності. Вона повинна бути спрямована не лише на перевірку знань, але й на розвиток впевненості учнів у своїх силах. Порівняння результатів із попередніми досягненнями дитини, пояснення критеріїв оцінювання, стимулювання самооцінювання та рефлексії сприяють формуванню адекватного сприйняття себе. Особливу увагу слід приділяти позитивній підтримці дітей із заниженою самооцінкою.

Ефективне формування ціннісного самоставлення можливе за умов системного підходу, який поєднує розвиток самооцінки, створення ситуацій успіху та орієнтацію оцінної діяльності на підтримку самоцінності. Такий підхід допомагає створити комфортне освітнє середовище, в якому кожен учень відчуває себе цінним, розвиває свої здібності та отримує задоволення від навчання.

Таким чином, навчальна діяльність у поєднанні з правильно організованим оцінюванням і створенням ситуацій успіху є дієвим інструментом формування ціннісного самоставлення молодших школярів, що сприяє їх гармонійному особистісному розвитку.

ВИСНОВКИ

1. Шляхом теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури уточнено й розкрито сутність поняття «ціннісне самоставлення молодшого школяра» та структуру даного феномену.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначаємо ціннісне самоставлення молодших школярів як систему особистісних оцінок та ставлення дитини до самої себе, яка формується на основі усвідомлення своїх здібностей, рис характеру, досягнень і недоліків. Воно відображає рівень самоповаги, самооцінки та впевненості в собі, що розвиваються у процесі навчальної діяльності та соціальної взаємодії, допомагаючи дитині усвідомити свою цінність як особистості та місце в суспільстві.

Сучасні підходи розглядають ціннісне ставлення як багатокomпонентний феномен. Важливими компонентами є когнітивний компонент, який включає уявлення про свої здібності; емоційний компонент, пов'язаний з емоційними оцінками себе; і поведінковий компонент, який визначає відображення цих переконань у поведінці людини. Науковці визначають ціннісне самоставлення як складний феномен, який включає самооцінку, самоповагу та усвідомлення своєї унікальності. Воно формується під впливом взаємодії зовнішніх (педагогічних, соціальних) і внутрішніх (психологічних) чинників. Особлива увага приділяється ролі освітнього середовища, взаємодії з учителем та оцінній діяльності, які мають значний вплив на формування самооцінки й самоставлення молодших школярів.

2. Молодший шкільний вік є сприятливим періодом для формування ціннісного самоставлення учнів, оскільки саме в цей період відбувається інтенсивний розвиток особистісних якостей та морально-етичних уявлень дитини. Учні початкових класів активно пізнають себе і навколишній світ, їм властива висока чутливість до думок і оцінок дорослих та однолітків. Це створює сприятливе середовище для формування ціннісних орієнтацій,

здатності оцінювати власні вчинки, усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони, розвивати впевненість у собі та відчуття відповідальності.

3. Відповідно до третього завдання кваліфікаційної роботи було здійснено емпіричне дослідження рівнів сформованості ціннісного самоставлення молодших школярів у процесі навчальної діяльності. Результати дослідження засвідчили перевагу у молодших школярів середнього й низького рівнів сформованості ціннісного самоставлення, що вказує на важливість реалізації системної роботи в даному напрямку їхньої особистісного розвитку. Рівень сформованості ціннісного самоставлення у молодших школярів варіюється залежно від умов навчального процесу, стилю педагогічного спілкування та індивідуальних особливостей дітей. У дітей з високим рівнем ціннісного самоставлення спостерігається впевненість у собі, позитивне ставлення до своїх досягнень та мотивація до навчання. Діти з низьким рівнем ціннісного самоставлення мають труднощі у спілкуванні, проявляють невпевненість, що може негативно впливати на їх навчальну діяльність.

4. Здійснене нами узагальнення результатів емпіричного дослідження дало можливість теоретично обґрунтувати особливості формуванню ціннісного самоставлення у дітей молодшого шкільного віку, зокрема враховуючи наступні аспекти: навчальна діяльність є ефективним засобом для формування ціннісного самоставлення; важливими елементами цього процесу є створення ситуацій успіху, використання прийомів самооцінювання та спрямування оцінної діяльності на підтримку самоцінності дитини; педагог має акцентувати увагу на досягненнях учнів, заохочувати рефлексію та формувати вміння об'єктивно оцінювати власні результати. Такі підходи сприяють розвитку позитивного ставлення до себе, підвищують впевненість у своїх силах та стимулюють пізнавальну активність молодших школярів/

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О. (2013). Методологічні засади дослідження історії розвитку педагогічної науки. *Рідна школа*. (1–2). 8-14.
2. Академічний тлумачний словник української мови. URL:<http://sum.in.ua>
3. Ананьїн В. О. (2004). Аксіологія як методологічне підґрунтя освіти XXI століття. *Вісник. Збірник наукових статей Київського міжнародного університету*.(5). С. 3-11.
4. Андрущенко В. П. (2005). *Філософський словник соціальних термінів*. 672 с.
5. Балашова С., Безпалько Л. (2005). Формування дослідницьких здібностей у процесі контролю знань та умінь молодших школярів. *Початкова школа*. (4). 8–12.
6. Балик Н. (2017). Підходи та особливості сучасної STEM-освіти. *Фізико-математична освіта*. № 2(12). 26–30.
7. Барна О. В., Балик Н. Р. (2017). *Впровадження STEM-освіти у навчальних закладах: етапи та моделі. STEM-освіта та шляхи її впровадження в навчально-виховний процес*. ТОКІППО.
8. Башинська Т. (2013). Проектувальна діяльність – основа взаємодії вчителя та учнів. *Початкова школа*. (6). 58–59.
9. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ–Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.
10. Бех І.Д. (2003). Виховання особистості: У 2-х кн. *Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади* Київ: Либідь.
11. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи: монографія. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.
12. Бусел Б.Т. (2004). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Ірпінь: ВТФ «Перун». 1440 с
13. Ващенко Г. (2004). *Виховний ідеал: Науково-теоретичні основи української педагогіки*. Педагогічна преса.

14. Вовк Л. (2015). Моделі навчання у початковій школі: інноваційний підхід. *Молодь і ринок*. (5). 25-29.
15. Гаврилюк Л. (2010). Формування емоційно-ціннісного ставлення до себе у молодших школярів. *Початкова школа*. (3). 14-18.
16. Глассер У. (1969). *Школи без невдач*.
17. Гнатюк О. (2018). Формування самооцінки у дітей початкової школи через навчальну діяльність. *Вісник педагогіки*. (12). 45-49.
18. Гончаренко, С. (1997). Український педагогічний словник. Либідь.
19. Гончарук П. А. (1985). *Психологія навчання*. Київ : Вища шк. 143 с
20. Горбатих В. В. (2010). Самоставлення особистості як емоційний компонент самосвідомості. *Вісник Запорізького національного університету, Запоріжжя : Запорізький національний університет*. (13).
21. Грицюк Л. (2016). Інноваційні педагогічні технології у формуванні ціннісного ставлення до навчання. *Наукові записки*. (3). 35-39.
22. Державний стандарт базової середньої освіти (затверджений 30 вересня 2020 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannyaderzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920>)
23. Дубовик С. (2009). Ігрові технології в навчанні молодших школярів. *Рідна школа*. (1). 27-30.
24. Думанська Н. (2015). Емоційне благополуччя учня в освітньому середовищі. *Вісник психології*. (2). 15-22.
25. Дуткевич Т. В. (2012). *Дитяча психологія*. Центр учбової літератури. 424 с.
26. Єрмаков О. В. (2019). Сучасні підходи до формування навчальної мотивації у школярів. *Початкова школа*. (6). 12-17.
27. Завгородня Н. М. (2013). *Формування особистісних цінностей у молодшій школі*. Генеза.
28. Золотухіна С. (2014). Індивідуальний підхід у формуванні самоставлення школярів. *Вісник педагогіки*. (7). 56-60.

29. Івашина С. (2018). Педагогічна діяльність вчителя початкових класів: новітні підходи. *Освіта України*. 56-59.
30. Карпова О. (2006). Педагогічні умови формування моральної свідомості у школярів. *Початкова освіта*. (5). 42-46.
31. Киричук О. І. (2012). Ціннісні орієнтації у навчанні молодших школярів. *Вісник освіти*. (8). 23-28.
32. Клименко О. (2007). Моральне виховання учнів молодшого шкільного віку. *Психологічний вісник*. (3). 33-37.
33. Ковальчук В. (2015). Психолого-педагогічні умови розвитку самооцінки у молодших школярів. *Педагогічні науки*. (2). 45-50.
34. Константинов Ю. (2017). Самоорганізація учнів у навчальній діяльності. *Молодь і ринок*. (4). 8-12.
35. Костюк Г.С. Навчання і розвиток особистості / Г.С. Костюк . – К.: Рад. школа, 1968. – № 6 . – С. 967.
36. Кравчук М. (2011). Вплив взаємодії вчителя та учня на розвиток позитивної самооцінки. *Вісник психології*. (6). 11-17.
37. Кравчук Н. (2008). Формування самооцінки школярів в освітньому процесі. *Педагогічна думка*. 2008. (5). 13-19.
38. Кузьменко І. (2014). Особливості формування самоставлення у початковій школі. *Початкова школа*. (7). 28-32.
39. Кучеренко В. (2013). Моральні аспекти навчання у молодшій школі. *Педагогіка і психологія*. (9). 45-50.
40. Кушнір К. В. (2018). Формування ціннісних орієнтацій школярів засобами музичного мистецтва. *Молодий вчений*. 8(2). С. 324-327.
41. Литвиненко І. (2017). Ціннісні орієнтири учнів молодшого шкільного віку. *Вісник педагогіки*. (12). 22-26.
42. Ляшенко О. І. (2011). Організаційно-методичне забезпечення моніторингових досліджень якості загальної середньої освіти. 160 с.
43. Ляшенко О. І. (2019). Особистісний підхід у навчанні школярів. *Освітні перспективи*. 2019. (3). 15-20.

44. Максименко С. (2016). Формування емоційно-ціннісної сфери особистості молодшого школяра. *Вісник педагогічних наук.* (7). 18-23.
45. Мартинюк О. С. (2018). Роль рефлексії у формуванні самоставлення учнів початкової школи. *Психологічний вісник.* (4). 42-47
46. Масюк О. (2007). Педагогічні умови формування у молодших школярів ціннісного самоставлення. *Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту.* (2). 66-68.
47. Матюніна І., Максименко О. (2017). Ситуація успіху. Формування ключових компетентностей у молодших школярів. *Початкова школа.* 2 (804). С. 4- 7.
48. Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів першого класу: Наказ МОН України від 20.08.2018 № 924. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/924.pdf>
49. Мирончук Н.М. (2015). Ціннісне ставлення до себе та інших як основа життєвого самоздійснення особистості. *Формування особистості в освітньо-виховному середовищі навчального закладу : проблеми і пошуки.* (2). С. 82-85.
50. Міронова А. (2015). Ціннісне ставлення до навчання у дітей молодшого шкільного віку. *Вісник педагогіки.* (9). 30-35.
51. Міщенко І. (2017). Формування особистісної самооцінки у дітей через творчість. *Вісник психології.* (8). 17-22.
52. Молчанова Л. (2019). Групова робота як засіб формування ціннісних орієнтацій учнів. *Педагогічний дискурс.* (5). 9-14.
53. Нікітенко С. (2013). Емоційна підтримка як засіб формування позитивної самооцінки у школярів. *Педагогічні науки.* (4). 25-29.
54. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja. (2017). Київ.
55. Новикова Л. (2007). Розвиток моральної самосвідомості у процесі навчання. *Освіта і виховання.* (10). 40-44.
56. Орлов В. (2012). Вплив позитивного підкріплення на мотивацію учнів. *Педагогіка і психологія.* (11). 1519.

57. Павленко Т. (2018). Психологічна підтримка дітей з низькою самооцінкою. *Вісник психології*. (7). 21-26.
58. Павлівська І. В. (2014). Формування соціально-ціннісних орієнтацій учнів у молодшій школі. *Вісник педагогіки*. (5). 14-18.
59. Пальм Г. А. (2009). *Загальна психологія*. Центр учбової літератури. 256 с.
60. Пащенко Н. (2016). Використання інноваційних технологій у навчанні. *Освітній простір*. (9). 33-37.
61. Перепелиця С. (2020). Позитивна взаємодія у навчальному процесі. *Початкова освіта*. 10-15.
62. Пилипенко І. (2011). Особливості морального виховання молодших школярів. *Педагогічна майстерність*. (3). 18-22.
63. Підлісна С. В. (2018). Учбова діяльність як провідний чинник розвитку особистості молодшого школяра. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI (64), 80-83
64. Плахотник В. (2013). Ціннісні орієнтації школярів у контексті навчальної діяльності. *Вісник педагогіки*. (6). 24-28.
65. Полонська Т. (2019). Оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи з іноземних мов у контексті компетентнісного підходу. *Проблеми сучасного підручника*. (22). С. 224-237.
66. Пономаренко Л. (2017). Формування соціально-ціннісних якостей у дітей через навчання. *Рідна школа*. (8). 30–34.
67. Попова О. (2014). Інтерактивні методи навчання у формуванні ціннісного самоставлення. *Початкова школа*. (2). 19-24.
68. Рейпольська О. Д. (2020). *Теоретико-методичні засади формування у дошкільників ціннісного самоставлення*. Слово.
69. Романова Н. (2018). Вплив соціальної адаптації на формування самооцінки школярів. *Психологія і педагогіка*. (12). 9-14.
70. Романюк Л. В. (2011). З історії дослідження цінностей: аналіз цінностей особистості. *Проблеми сучасної психології*. (13). С. 333–344.

71. Рубан Н. (2016). Психологічна готовність до навчання як основа самооцінки. *Вісник педагогічних наук*. (6). 28-32.
72. Савченко О. (2013) Особливості формування соціальної активності школярів. *Молодь і ринок*. (7). 22-26.
73. Саламатіна Я. О. (2016). Поняття цінності у філософсько-психологічному й лінгвістичному аспектах. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Т. 278. Вип. 266. С. 114-117.
74. Сидельникова, О.Д. (2011с). Психолого-педагогічні засади формування ціннісного ставлення до себе. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць*(Кн.1), 15, 196–205.
75. Синявська Л. (2021). Роль позитивного ставлення до навчання у формуванні самооцінки учнів. *Педагогічний альманах*. (5). 12-18.
76. Скрипник Т. (2015). Групові форми роботи у початковій школі. *Початкова освіта*.(3).14-19.
77. Соловей Л. (2014). Моральне виховання учнів через взаємодію у групах. *Психологія і педагогіка*. (8). С. 22–27.
78. Степаненко О. (2022). Використання рефлексивних технологій у формуванні самоставлення. *Вісник педагогіки*.. №9. С. 32–36.
79. Сухомлинський, В. О. (1988). *Сто порад учителям*. Київ.
80. Тимошенко Л. (2011). Виховання моральних якостей у молодших школярів. *Початкова школа*. (10). 28-32.
81. Ткаченко В. (20150). Рефлексія як інструмент формування ціннісного самоставлення у дітей. *Вісник психології*. (7). 35-40.
82. Ткачук Н. (2020). Формування самооцінки у початковій школі через навчальні проекти. *Вісник педагогіки*. (6). 25-30.
83. Токаренко І. (2017). Соціально-педагогічні умови розвитку ціннісних орієнтацій у школярів. *Педагогічна майстерність*. (9). С. 14-19.
84. Труш Н. (2016). Вплив оцінювання на розвиток самооцінки у школярів. *Педагогічний вісник*. (4). 11-15.

85. Федорова Н. (2019). Інтерактивні технології у формуванні самооцінки. *Початкова школа*. (5). 15-21.
86. Хоменко В. (2014). Формування соціальних компетенцій у молодших школярів. *Вісник психології*. (9). 22-28.
87. Чепурко І. (2018). Соціалізація учнів через навчання. *Педагогічні науки*.(8). 13-17.
88. Шапар В.Б. (2007). *Сучасний тлумачний психологічний словник*. Прапор. 640 с
89. Шевченко О. (2022). Розвиток емоційно-ціннісної сфери молодших школярів. *Вісник психології*. (3). 9-14.
90. Шинкарук, В. (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Абрис (Бібліотека Державного фонду фундаментальних досліджень). Г. С. Сковороди.
91. Шкляр Л. (2011). Педагогічна підтримка учнів з низькою самооцінкою. *Початкова школа*.(2). С. 20-24.
92. Юрченко Н. В. (2019). Інноваційні технології у формуванні навчальної мотивації. *Педагогічний альманах*. (11). 16-22.

ДОДАТКИ

Додаток А

Категоріальні поняття дослідження близькі за своїм значенням до поняття ціннісного самоствавлення особистості

«Впевненість у собі»	здатність шукати, підтримувати та підсилювати підкріплення в міжособистісній ситуації завдяки вираженню почуттів і бажань, коли таке вираження пов'язане з великою ймовірністю втратити підтримку; певні дії суб'єкта (ментальні, моторні, вербальні), спрямовані на вибір і схвалення рішення.
«Самооцінка»	оцінка людиною себе, своїх якостей та місця у соціумі
«Самоповага»	пов'язана із благополуччям, що суб'єктивно відчувається, з величчю, досконалістю й цілісністю, яка формується у процесі усвідомлення реальних недоліків і обмежень самості; визначається як ступінь власної цінності, що операційно виражається у рівні домагань
«Самоефективність»	судження стосовно здібності індивіда поводити себе адекватно конкретному життєвому завданню або ситуації.
«Саморозкриття»	«повідомлення» іншим людям обистої інформації про себе, уявлення себе іншим. У процесі саморозкриття людина поліпшує міжособистісне спілкування, одночасно здійснюючи пізнання себе як унікальної особистості.
«Самовизначення»	розуміється як будь-яка оцінка, за допомогою якої індивід одержує інформацію про себе або як свідомий акт виявлення й ствердження власної позиції у проблемних ситуаціях; як процеси, за допомогою яких особистість здійснює процес

	самопізнання: у саморозкритті – через ставлення до неї іншої дитини, у самовиявленні – через продукти взаємодії та діяльності
«Самореалізація»	розглядається у зв'язку з проблемою розкриття власних потенціалів, можливостей, розвитку, задатків у соціумі у провідній діяльності

Анкетування молодших школярів

Мета: Оцінка ставлення школярів до навчання, оцінок, соціальної взаємодії та їх впливу на самооцінку.

Анкета для учнів

Інструкція для учнів: Заповніть цю анкету чесно та відверто. Ваші відповіді допоможуть нам краще зрозуміти, як ви сприймаєте свої успіхи та взаємини у класі.

1. Як ви ставитеся до своїх оцінок у школі?
 - а) Дуже задоволений(а)
 - б) Задоволений(а)
 - в) Незадоволений(а)
 - г) Дуже незадоволений(а)
2. Що для вас важливіше: навчальні досягнення чи схвалення однолітків?
 - а) Навчальні досягнення
 - б) Схвалення однолітків
 - в) Обидва однаково важливі
 - г) Не можу визначити
3. Як ви відчуваєтеся, коли отримуєте високу оцінку?
 - а) Відчуваю гордість
 - б) Відчуваю радість, але не дуже
 - в) Не відчуваю нічого особливого
 - г) Мені байдуже
4. Як ви відчуваєтеся, коли не досягаєте успіху?
 - а) Засмучуюся і намагаюся покращитися
 - б) Засмучуюся, але не роблю нічого для зміни ситуації
 - в) Мене це не хвилює
 - г) Відчуваю себе невдахою
5. Чи важливо вам отримати похвалу від учителів?
 - а) Дуже важливо
 - б) Важливо, але не завжди
 - в) Байдуже
 - г) Ні, не важливо

Тестування рівня самомоніторингу

Мета: Оцінка здатності учнів оцінювати свої дії, робити висновки з невдач і застосовувати ці знання для самовдосконалення.

Інструкція для учнів: Оцініть, наскільки часто ви виконуєте наступні дії.

Позначте відповіді:

Питання	Дуже часто	Часто	Іноді	Рідко	Ніколи
Я аналізую свої дії після виконання завдання					
Я намагаюся знайти причини своїх помилок					
Я порівнюю свої досягнення з тим, що хотів(ла) досягти					
Я планую, як покращити свої результати у майбутньому					
Коли щось не вдається, я намагаюся змінити підхід до роботи					

Соціометричне дослідження

Мета: Визначення рівня соціального визнання учнів у класі та його впливу на самооцінку.

Інструкція для учнів: Будь ласка, дайте відповіді на питання. Ви можете обирати до трьох учнів для кожного питання.

1. З ким із учнів ви хотіли б працювати над спільним проєктом?
○ Вибір учнів: _____
2. Хто із ваших однокласників вам найбільше допомагає у навчанні?
○ Вибір учнів: _____
3. Кого із однокласників ви хотіли б запросити на своє свято?
○ Вибір учнів: _____
4. З ким із однокласників вам найважче взаємодіяти?
○ Вибір учнів: _____

Аналіз: За результатами соціометрії визначаються учні з високим та низьким статусом у колективі. Виявляються лідери класу та ті, хто потребує додаткової соціальної підтримки.

Бесіда з учителями

Мета: Виявлення впливу педагогічних методів на учнівську самооцінку.

Приклад запитань для інтерв'ю з учителями:

1. Як ви заохочуєте учнів до навчання? Чи використовуєте ви позитивний зворотний зв'язок?
2. Як ви реагуєте на невдачі учнів? Яку стратегію використовуєте для підтримки учнів, які відчують труднощі?
3. Яку роль, на вашу думку, відіграє похвала в формуванні самооцінки учнів?
4. Як ви організовуєте індивідуальну та групову роботу у класі? Які методи допомагають учням краще усвідомлювати свої досягнення?

Спостереження

Мета: Оцінка соціальної взаємодії учнів та їхньої поведінки під час навчання і позашкільної діяльності.

Форма спостереження:

Параметр для спостереження	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Опис спостереження
Взаємодія з однокласниками під час уроку				
Реакція на критику				
Участь у групових завданнях				
Самостійна робота				
Здатність брати відповідальність за виконання завдань				

Метод «Соціально-психологічної адаптації»

Мета: Визначення рівня соціальної адаптації та приналежності до колективу.

Анкета для оцінки соціально-психологічної адаптації:

Оцініть кожне твердження за шкалою від 1 (ніколи) до 5 (завжди):

1. Я відчуваюся комфортно у своєму класі.
2. Я легко знаходжу спільну мову з однокласниками.
3. Мені подобається працювати у групах.
4. Я відчуваю, що мої думки цінуються іншими.
5. Я відчуваюся частиною колективу.

Метод «Діагностики емоційної сфери»

Мета: Оцінка емоційного стану учнів та їхньої здатності до саморегуляції.

Анкета для оцінки емоційної саморегуляції:

Оцініть кожне твердження за шкалою від 1 (ніколи) до 5 (завжди):

1. Я можу контролювати свої емоції, навіть коли щось не вдається.
2. Коли я засмучений(а), я намагаюся заспокоїтися і подумати, що робити далі.
3. Я не злюся, якщо не досягаю успіху з першого разу.
4. Я завжди спокійно сприймаю критику.

Аналіз творчих робіт учнів

Мета: Вивчення самооцінки учнів через творчі завдання.

Приклад завдання: Намалюйте себе під час виконання улюбленої шкільної діяльності або напишіть коротке есе про те, як ви досягаєте успіхів у школі. Подумайте, що вам у цьому допомагає і як ви відчуваєтеся, коли досягаєте мети.

Аналіз: Творчі роботи аналізуються на предмет того, як учні сприймають свої досягнення, які емоції вони відображають у своїх творах, і як вони зображають себе у різних ситуаціях (успіх, невдача, соціальні взаємодії).

Метод «Щоденники рефлексії»

Мета: Оцінка саморефлексії учнів.

Щоденник рефлексії (приклад):

Дата: _____

1. Що я сьогодні зробив(ла) добре на уроці?
2. Яка частина завдання була для мене найскладнішою?
3. Як я міг(могла) зробити це краще?
4. Чи отримав(ла) я підтримку від учителя чи однокласників? Якщо так, як це мені допомогло?
5. Що я хочу покращити наступного разу?

Учні ведуть щоденники регулярно, після кожного важливого уроку або проекту. Щоденники використовуються вчителями для аналізу рівня саморефлексії та мотивації учнів.